

27085

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS ÚJKORI TÖRTÉNELMI SZEMINÁRIUMÁBÓL

6. SZÁM.

THEGANUS ÉS MŰVE:

„LAJOS CSÁSZÁR ÉLETE”

IRTA

PUSKÁS ENDRE

KOLOZSVÁR

KIADJA A KÖZÉP- ÉS ÚJKORI SZEMINÁRIUM

1913

ÉRTEKEZÉSEK

A KOLOZSVÁRI M. KIR. FERENCZ JÓZSEF TUDOMÁNYEGYETEM
KÖZÉP- ÉS ÚJKORI TÖRTÉNELMI SZEMINÁRIUMÁBÓL

6. SZÁM.

THEGANUS ÉS MŰVE:

„LAJOS CSÁSZÁR ÉLETE”

IRTA

PUSKÁS ENDRE

KOLOZSVÁR

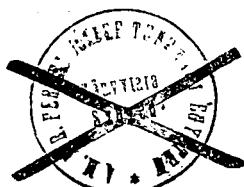
KIADJA A KÖZÉP- ÉS ÚJKORI SZEMINÁRIUM

1913

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J000966060

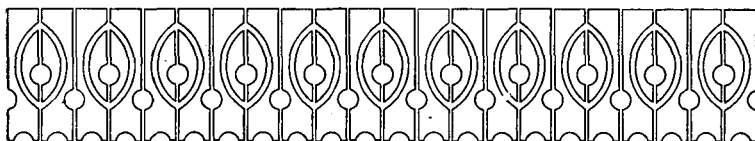
27085

SZENT BONAVENTURA KÖNYVNYOMDA NYOMÁSA

THEGANUS ÉS MŰVE

Jóllehet Theganus műve, első német fordítója, von Jasmund szerint,¹ Jámbor Lajos császár és kora történetének jelentékenyebb forrásai közé tartozik, írójának személyéről, életéről és működéséről nagyon kevés és hiányos adataink vannak. Valamely önálló életrajz, vagy másnemű értesítés, mely határozott céllal Theganus-szal foglalkozott volna, egyáltalán nem maradt fenn, s azok a különben is csak hozzávetőlegesen kiokoskodott adatok, a melyek művéből, néhány róla, hozzá, vagy általa másokhoz írt levélből, vagy versből levonhatók, alakjára fölötte gyér világitást vetnek. Már neve is több alakban fordul elő, s nem bizonyos, hogy e fönmaradt nevek alatt rejtőző személyek, valamennyien azonosak-e írónkkal.² Maga *Theganus*-nak nevezi magát Hatto-hoz írt levelében.³ E név latinus alakja *Thegan*-nak, s ez volt eredeti frank neve, a melyen Walahfried Strabo is említi őt abban az előszóban, melyet később Theganus művének kiadásakor annak elébe írt.⁴ *Degan* néven szerepel ugyancsak Walahfriednek egy verses levelében, melyet Tatto nevében intézett Theganushoz.⁵ Ez első látásra is egyező nevek mellett azonban *Theganbertus*-nak mondja őt a Chrysanthus és Daria szenteknek Rómából Müntereifelbe történt átköltöztetéséről szóló legenda,⁶ valamint Walahfriednek néhány későbbi verse, melyeket bizonyos Altger nevű elwangeri szerzeteshez intézett.⁷ Az ide vonatkozó eddigi kutatások nagyjából a mellett foglalnak állást, hogy e nevek és a velük kapcsolatos tudósítások egy és ugyanazon személyre vonatkoznak, bár nem hiányzik ellenkező vélemény sem.⁸ Ennek az azonosságnak pontos megállapítása pedig azért fontos, mert nagyban hozzájárul a mű keletkezésének, intenciójának, s egyáltalán mint történelmi forrásmű értékének megállapításához.

A fönti nevekhez fűződő adatok, s főként Walahfriednek említett bevezetése⁹ alapján a következőkben foglalhatjuk össze Theganusról mondanivalóinkat. Előkelő, ősnemes¹⁰ frank¹¹ nemzetségből született, s mert papi pályára lépett, — a középkorban divó szokás szerint — azt következtethetjük, hogy családjának ifjabbik gyermeke volt.¹² Ez a család keleti Franciának azon a részén lehetett otthonos, mely a Mosel és a Rajna északi része között terül el (a mai Francia—Németország és Belgium összeszögellésénél), tehát azon a helyen, a melyet Nagy Károly birodalmának középpontjává tett, s a mely így színtere lett azoknak az eseményeknek is, a melyek a frank birodalom, s egyúttal Európa politikai történetének sorsát is eldöntötték. A mint születésének helyét, úgy idejét is csak általánosságban állapíthatjuk meg a VIII-ik század utolsó 2—3. évtizedében. Sem iskoláztatásáról, sem papi pályájának kezdetéről nem tudunk semmit, mert az első rávonatkozó adat, már mint a trieri egyházmegyének *tartomány- vagy társ-püspökét*¹³ említi, a mely méltóságát pedig 836 táján,¹⁴ már meglehetősen előrehaladott életkorban nyerte el. A hierarchia lépcsőjén nem is emelkedett magasabb fokra, de azt a funkciókört, melyet hivatala rászabott, becsülettel, egész lélekkel szolgálta. Különösen a prédikálás és az egyházi fegyelem föntartása foglalták el életének majdnem minden tevékenységét, s ebben a tekintetben — úgy látszik — hűséges szolgája volt Nagy Károly és Jámbor Lajos császárok törekvéseinek, melyek az egyházi élet reorganizációját, az elharapózott laza erkölcsök kiirtását célozták. Az adatok egyhanguan magasztalják kiváló vallásos buzgalmát, s Walahfried egyenesen ennek tulajdonítja, hogy nagy olvasottsága mellett magasabb irodalmi képzettségre még sem tehetett szert.¹⁴ Erkölcsös élete, főpapi szigora nagy tekintélyt szereztek számára, s körében úgy tekintették, mint az igazi főpap mintaképét. Paptársai elismerését tanúsítják Walahfriednek említett versei, melyekben arra kéri őt, ne tekintse e versek gyöngeségét, hanem válaszoljon rájuk, hogy intelmeket és tanításokat nyerjenek tőle romlottságukban, mert ők készek követni parancsait.¹⁵ Ezen a téren szerzett érdemei mellett szól előkelő világi nagyokkal

való bizalmas ismeretsége, s végül az a körülmény is, hogy az akkor üresedésben levő kölni érsekségnek arra illetékesebb két társüspöke előtt neki jutott az a feladat, hogy a Rómából elhozott Chrysanthus és Daria szentek csontjait Münsteri-felben nagy ünnepség között eltemesse.¹⁶ Papi hivatásának gyakorlati teljesítésére a theologiai tudományokban való megfelelő készültséggel rendelkezett.

A művében található sok és meglehetősen terjedelmes idézetek, mindenekelőtt a szentírásban való alapos jártasságáról tesznek bizonyosságot. Igaz, hogy az idézett helyek és példázatok a szentírásnak általánosan ismert helyei voltak és hogy részben megegyeznek azokkal az idézetekkel, melyek Rabanusnak Jámbor Lajos császárhoz írt „De reverentia filiorum erga patres et subditorum erga reges“ és „De virtutibus et vitiis“ című műveiben található.¹⁷ De ha nem is közvetlenül a szentírásból, hanem az említett, vagy más hasonló dolgozatokból is vette idézeteit, kitűnő és ügybuzgó prédikátor volta bizonyossággal szolgál a szentírás alapos ismerete mellett. Hivatkozik a papság hivatalos kézikönyvére, Nagy Szent Gergelynek „Lelkipásztorokodás“¹⁸ című művére, még az Apostoli kánonokra¹⁹ is. Sokat foglalkozott és nagyra becsülte Alcuinnak, Nagy Károly császár tanítójának, a „Szentháromságról“ írt dogmatikus művét is.²⁰ Természetes, hogy e fölsorolás teljességre egyáltalán nem tarthat számot, de azokat a forrásokat, melyekből tudásának egyházi részét merítette, nem áll módunkban megjelölni. De Walahfriednek „multa lectione occupatus“ jelzőjében nincs okunk kételkedni, sem erre, sem a világi tudományokra való vonatkozásban sem.

Ezen a téren — úgy látszik — mindenekelőtt a történelem volt kedvenc tanulmánya. Művének megírásához, mint látni fogjuk, írásbeli forrást nem használt föl ugyan sokat, de néhány kifejezése arra mutat, hogy közülük sokat ismert.

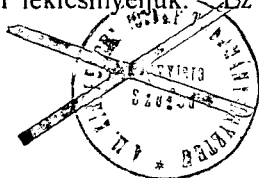
Igy mindjárt művének 1. fejezetében „sok történeti könyv“²¹ tanuságára hivatkozik a Karolingok genealogiáját illetőleg, s a 19-ikben olyasmiről beszél, a miről „előbb sem régi könyvekben, sem a mostani időkben nem hallottak.“²² E „sok“ közül azonban fölötte kevés állapítható meg, s ezek sem

egész bizonyossággal. Simson szerint ezek között szerepel a „Karoling-család genealogiája“,²³ Paulus Diaconusnak a „Metzi püspökök története“,²⁴ Einhardnak „Károly élete“²⁵ és „Évkönyvei“,²⁶ továbbá a bertini annalesek. Mennyiben és mi módon értékesítette olvasmányait művében, arról alább lesz szó. A „régí könyveken“ a római irodalom alkotásait, s elsősorban a költészetet kell értenünk. Különösen Vergilius lehetett kedvelt olvasmánya, a pogány világnak ez a keresztény középkor szemében is szent költője. Az Eclogákból és az Aeneisből találunk idézeteket; ez utóbbiból erkölcsi tartalmat. Az idézeteken kívül Vergilius közvetve is szerepel Theganusnál; t. i. átveszi vagy utánozza annak kifejezéseit. Hogy ez idézetek csak külsőleges cafrangok volnának, pusztán az író tanultságával való dicsekvést szolgálók²⁷, nem fogadhatjuk el. Az első idézet (44. fej.) egészen összefüggő a szöveggel és helyénvaló; a második (52. fej.) csak látszólag összefüggéstelen, s ha nem is tartozik szorosán a tárgyhoz, de oda tartozik az író lelkéhez, aki ilyen kis alkalmat is megragad Vergilius iránt való szeretetének kinyilatkoztatására. A 44. fejezetben említi Ovidiust, Homerost és közvetve Lucanust is. A költészet terén egyébként is fejlett ízlésű műértőnek mutatkozik, sőt maga is irogatott. Ha Walahfried megcsodálja verseit és kedves, mézédés dallamait, bizonyára tulzás és phrázis; de bizonyos, hogy fenmaradt néhány elég jól perdülő sora. Ha még hozzávesszük, hogy egy helyen arithmetikai tudását árulja el²⁸, olyannak kell itélnünk őt szellemi tekintetben, mint a ki kora septem artes liberalesén alapuló tudományosságának és műveltségének, ha nem is kiváló, de a közepest jóval meghaladó képviselője volt.²⁹

Ezt a véleményünket fönn kell tartanunk még azokkal a súlyos és kemény ítéletekkel szemben is, melyeket néhány író nyilvánít róla.³⁰ E kedvezőtlen ítéletek alapját két momentumban kell keresnünk: Einharddal való összehasonlításában és latin nyelvének irodalmatlansága, stilusának és egész előadásának fogyatékoságában. Az első pontra nézve megjegyezzük, hogy az összehasonlítás nem lehet mérték ebben az esetben, mert — később lesz szó róla — két alapjában véve különböző természetű műről van szó.

A második pont tekintetében azonban nem változtathatunk azon a véleményen, melyet már az ő idejében alkottak róla, legfőlegb csak egy-két enyhítő körülményre mutathatunk rá. Walahfried kiemeli művében a szépség hiányát és „bizonyos falusiasság“ meglétét.³¹ Ezt egyaránt vonatkoztathatjuk művének szerkezeti, formai, mint stílusbeli tulajdonságaira. Mert e tekintetben — a classicus római művekkel való összehasonlításról szó sem jöhetvén — a maga kora fejlettebb igényeinek sem felelt meg. Lépten-nyomon a legélembb nyelvtani hibákra találunk írásában, melyek pongyola, észrevehetően elszórt stílusával együtt, több helyen egészen értelmetlenségre visznek.³² Mindez annál feltűnőbb, mert Hattohoz írt levele és verse elismerten tűrhető latinságú, és művének azon a helyein, a hol otthonos terrenumon mozog, a feddő tartalmú, prédikációszerű, vagy theologiai tárgyú fejezetekben, ezek a hibák és hiányok kisebbek és kevesebbek, mint a historiai részekben. Olyan tények, amelyekből az illető helyen egy-két következtetést fogunk levonni.

Belső arcképének kiegészítéseül föl kell még említenünk nemesi származása fölött érzett büszkeségét; élénk igazságszeretetét, mely a lefolyt hitványságok láttára fájdalommal töltötte el lelkét, s ragadta gyakran tulságra anélkül is sanguinus természetét. Egyszerű, őszinte, egyenes lelkülete, az imperator és az imperium eszméje iránt való erős hódolata és tisztelete: ezek azok a vonások, melyeket a fönmaradt adatokból levonhatunk, s ezekből származik az a nézőpont is, a melyből művének perspectivája megérthető. Mert bizonyos, hogy soraiból nem a csiszolt diplomata, az események forгатagában benneélő világfi, az óvatos és körültekintő politikus beszél — e korban a papság volt a politika főintézője, — hanem egy épen ellenkező alkotottságú jellem, a ki a világ dolgait távolabbról szemléli, mégpedig alacsonyabb helyről, a honnan az egész nagy hórizontot be sem láthatta. Olyan hiányok ezek kétségkívül, a melyek nem alkalmasak valamely nagyobb szabású történeti mű megalkotására; de viszont arra sem jogosítanak föl, hogy Theganust egyszerűen compilatorrá fokozzuk le, s keményen lekicsinyeljük.³³ Ez a megítélés arra

mutatna, hogy nem a helyes mértéket alkalmaztuk vele szemben, s nem volna semmi akadály arra, hogy ugyanilyen fáradtsággal az ellenkező képet tegyük magunkévá. Természetesen erre sem vagyunk hajlandók, mert akkor viszont csodálatra méltó zsenit kellene látnunk benne, az erkölcsiség gáncstalan lovagját, kitünő költőt és bölcsét, egészében véve olyan férfit, a kinek „nagy és sok érdemeihez méltó dicséretet“ a görög és római irodalom jelesei együttvéve sem tudnának mondani.³⁴ Szerencsére azonban tudjuk, hogy e kor irodalma latin nyelven beszélt, tehát nem a maga nyelvén. Az idegen nyelv használata — bármily tökéletes is benne valaki — többé-kevésbé mindig bizonyos korlátok közé állítja a beszélőt, a minek első hatása az, hogy nem a nyelvet alkalmazza gondolataihoz, hanem a nyelv után alakítja mondanivalóit. Így szállott át a római irodalom phraseológiája az utókorra, s maradt alkalmazásban jó ideig, még ott is, ahol már nem felelt meg a gondolatnak, ez utóbbi pedig talán a valóságnak. Ez a formai hatás nemcsak a mondat szerkezetben, hanem az egész műfaji szerkezeten is megnyilvánul. Einhardnak Suetonius volt a mintaképe; nyelvezetben úgy látszik Tulliusz szerette volna utolérni.³⁵ Hogy utolérte-é, vagy nem, más lapra tartozik; annyi bizonyos, hogy Theganus nem érte utol: nem hasonlít se Suetoniushoz, se Ciceróhoz. Ezt a hibáját még egyszer lesz alkalmunk fölírni neki, csakhogy akkor mint — érdemet.

De ha már szavakban gáncsoltuk a Suetonius—Einhard-féle iskolát, illik hogy legalább tettben kövessük. Ennélfogva Walahfried után bemutatjuk írónknak *külső* képét is: arányos testalkatu, csinoskezü és széparcú férfi volt; hatalmas termetű, valóságos óriás a „törpék“, az „egerek“ között.³⁶

Theganus művét a történetírás „Jámbor Lajos élete“, vagy „Jámbor Lajos császár életrajza“ címen ismeri. Így van a címük német fordításai előtt is,³⁷ valószínűleg Pertz után, a ki a Monumenta Germaniae Historica-ba Thegani Vita Hludowici imperatoris címen vette föl. Ezt az elnevezést a codexek egy része igazolja is; megjegyezvén, hogy szerzőadta hiteles címe nem maradt fenn, s hogy a codexek nagyjából

minden címzés nélkül adják. De másrészt vannak kéziratok, a melyek címükben már csak „ . . . in gesta Lodoici Pii“, vagy „de gestis Lodovici Pii“ megjelöléssel beszélnek róla. Jele annak a fölismerésnek, hogy Theganus művét nem szabad életrajznak vennünk a szó valódi értelmében. Nem az a körülmény vezet erre az ítéletre, hogy hősének utolsó 3—5 évéről már semmit nem szól, elhagyván így olyan fontos eseményeket, a melyek egy egész életképhez okvetlen szükséges vonások volnának; lehet életrajzot írni előkről is. Az sem látszik fontos mozzanatnak, hogy előadásából hiányzik az igazi, akár a Suetonius—Einhard-féle életrajz pragmatikussága, az eseményeknek összefüggő, valamely fix program szerinti tárgyalása, vagy a különböző szempontok szerint való csoportosítása. Ellenkezőleg az egyes részek lazán függenek össze, rhapsodikus előadásban, amint már Walahfried is megjegyezte: évkönyvszerűen;³⁸ de lehet írni életrajzot évkönyv-alakban is. Magára az íróra alapítjuk tehát fenti véleményünket, a ki — negative ugyan — kijelenti, hogy sem szándéka, sem célja nem volt művében Jámbor Lajos császár életrajzát adni. T. i. a korában divatos szokás ellenére sehol sem szól ilyes szándékról, s művét mindjárt a 813-ik évvel kezdi, hősének 35-ik életével. A lefolyt három és fél évtizedből nem hoz föl egyebet, mint Lajosnak erős vallásos hajlamát, Irmingarddal való házasságát, s ebből született három fiát, meg azt hogy tesvérei elhalván, ő maradt meg egyedül a birodalom öröklésére. Megemlíti ugyan mellesleg, hogy „király volt Aquitaniában“, de semmit sem szól itt töltött hosszas királyságáról, pedig itten olyan események hatása alatt állott, a melyek későbbi alakját is meghatározták.

Einhard — akit gyakran emlegetnünk kell Theganusra gyakorolt nyilván való hatása miatt — ugyanígy jár el Nagy Károly életrajzában. De legalább mentségét adja azzal, hogy nem akar ismert dolgokat ismételni, másrészt meg hogy a császár ifjúkoráról írásbeli és szóbeli adatok híján úgy sem tudna írni.

Lehet, hogy Theganusnak sem voltak meg a szükséges források Jámbor Lajos aquitaniai szereplésének megírására;

de a mikor ezen, meg az ezzel kapcsolatos kérdéseken teljesen hallgatva siklik át, határozottan kitűnik, hogy nem is volt szándéka részletes életrajzot írni. Felfogásunk támogatására később még fölhozunk néhány körülményt; most csak Wattenbachra hivatkozunk, a ki Theganus művéről, mint „életrajzról“ hasonlóan vélekedik. Igaz, hogy más motiváció alapján: *igazi életrajz* megírására szerző már azért sem lehetett alkalmas, mert ellenszenvvel viseltetett Lajos ellenfeleivel, különösen rheimsi Eboval szemben, s a zavargások meg belső háborúk igazi okait elhallgatja.³⁹ Ez talán a hiánya annak a „mélyebb történelmi belátásnak“, melyet — Wattenbach szerint — Jámbor Lajos hívénél egyáltalán nem lehet keresnünk.⁴⁰ Nem szabad azonban felednünk, hogy azok a művek, a melyek a történelem forrásaiul szolgálnak, nem mind „mélyebb történelmi belátás“-ból veszik eredetüket, s hogy Theganus élő császárról írt, nem halottról, mint Einhard. Ilyen esetben természetes, hogy a pártember minőségéről, a személyes vonzalomról és tiszteletről nehezebb letenni, a melyeknek őszinteségében és becsületességében nincs okunk kételkedni, Theganusnak minden szenvedélyessége mellett sem. Ez a kor különben is a nagy pörök kora; az apa, illetőleg szülők pöre fiaikkal, s a fiukénak egymással szemben; pöre a frank örökösödési jognak egy másirányú berendezkedéssel szemben, melyet egy csodálatos, nagy új eredmény tett szükségessé és végül kezdete annak a pörnek, mely azóta a nyugatot forrongásban tartotta: az egyházi és világi hatalomnak, illetőleg képviselőiknek, a pápának és császárnak küzdelme. Az ellentéteknek ebben a forгатagában, a mikor — lehet mondani — a küzdő felek között évenként más-más helyzet állott elé, a mikor egy-két éven, de három éven belül mindenesetre fölbontottak, megszegték országok sorsát intéző szerződések, megállapodásokat akár egymásnak beleegyezésével, akár — és még inkább — anélkül, ki tudott egészen pártatlan és tárgyilagos maradni? E kérdésnél egész erejében érezzük azt az ellentétet, mely Nagy Károly és Jámbor Lajos kora, valamint koruk történetírása között mutatkozik. Az előbbi egy hosszú, viharos kornak békés befejeződése. A népvándorlás küzdel-

mei rég lecsillapodtak, s kiegyenlítődték a császárságban; a vallási viszályok elültek, s megállapodtak a katholicizmusban. A Merovingok véres és kegyetlen örökösödési viszályai, meg a nyomukban támadt polgárháboruk szétzüllesztették ugyan a frank birodalmat, de a Karolingok új rendet és szilárdságot teremtettek. A békés megállapodottság megszemélyesítőjeként áll Nagy Károly e kornak végén, mint Augustus Rómában a hosszas polgárháboruk után, s valóban a leghivebb mozzanatban akkor képzelhetjük el e két császárt, a mikor alattvalóik e kéréssel tekintenek rájuk: „pacem te poscimus omnes.”⁴¹ E béke-korszak nagy eredményeinek csúcspontjáról könnyű volt Einhardnak mélyebb történelmi belátással tekinteni vissza és nyugodt mérséklettel rajzolni meg classicus mintára urának alakját, tiszta igazságszeretettel, a mikor nem volt más igazság, csak egy.

Épen ellenkező képet mutat a Jámbor Lajos kora: gyújtópontja jövendő nagy küzdelmek kezdetének. És ez az ellentét annál érdekesebb és jelentősebb, mert az új kormánynak legelső és legfőbb törekvése épen az örökölt egység főtartása volt. Már a 817-iki aacheni birodalmi gyűlésnek főtárgya volt e kérdés: mi módon rendezzék még a császár életében a jövő viszonyokat valamelyes szilárd örökösödési rend alapján, hogy a birodalom egysége megerősíttessék.⁴² Akár a császár maga, akár a gyűlés volt a kezdeményezője azoknak az intézkedéseknek, a melyeket itt e cél érdekében tettek, s a melyek a jövendő zavaroknak — bizonyos mértékben forrásai lettek: annyi bizonyos, hogy emberi előrelátás szerint a császárt ebben a pontban lelkiismeretes, becsületes szándék vezette. Bizonyítéka ennek az is, hogy ő egyébként is a frank birodalom nagy érdekeit képviselte minden irányban,⁴³ s hogy ezekért a nagy érdekekért, első sorban az egységért a legsiralmasabb megaláztatásokat is elszenvedte. Mindez azonban nem vezetett a kívánt célhoz, s hogy a sikertelenség okait mennyiben lehet keresnünk és fölतालálnunk személyi, főként a császár személyében rejlő tényezőkben, ennek a kimutatása nagyon messze vezetne föladatunktól. De nem hallgathatjuk el azt a meggyőződésünket, hogy az adott viszonyok mellett más —

ügynevezett erős személyiség se lett volna képes arra, hogy az egységes imperium életét hosszú időre biztosítsa.⁴⁴ Mert ez az egységes császárság csak schema volt, egy letűnt kor örökségéből átvett külső forma, nem pedig az őt alkotó differenciált elemek egyéni életműködésének eredménye. Az a pillanat volt ez, a mikor a különféle sódarabokból álló oldatról a víz kezd elpárologni, a föloldott — nivellált — anyagok pedig a maguk természetszabta formáikba jegecedni. E zavaros oldatban senki sem láthatta tisztán a jövendő fejlődés (alakulás) formáit, annál kevésbbé-kész eredményeit. Mi a meglévő alakulásokban látjuk, hogy ezek az alkotó részek arra voltak hivatva, hogy külön formában külön életet éljenek.

A kor politikai vegyészei azonban fönn akarták tartani együvértartozásuk állapotában és pedig nemcsak formailag, hanem bensőleg is. Agobard lyoni érsek azzal a merész tervvel állott elé, hogy állítsák helyre minden frank alattvalóra nézve a teljes jogegyenlőséget, szüntessék meg azt a zavaró sokféleséget, mely szerint nemcsak mindenik törzs, hanem minden egyes ember is külön népjog szerint való igazságot kívánt: legyenek egyforma törvényeik.⁴⁵ Szerencsétlenségre azonban, vagy talán szerencsére Jámbor Lajosnak volt annyi fia, hogy mindenik főbb jegecedési pontra jutott belőlük egy. Az alkotórészek egyéni érdekei ily módon egyelőre személyi érdekekben jutottak kifejezésre, ez utóbbiak pedig pártharcokban keresték érvényesülésüket. Ezek a pártharcok határozzák meg Jámbor Lajos korának lényegét, s egészen szükségszerű, hogy e korszak történetirői is ugyanezt a jelleget mutatják, hiszen nem adhat- tak mást, mint a mi koruk lényege volt. Pártatlanul nyugalmas, összefoglaló jellemzést, vagy tárgyalást, mint a melyet Einhardnál, vagy a Nagy Károly korát tárgyaló birodalmi évkönyvekben találunk, most hiába keresnénk. Ki-ki melyik párton állott, ez a körülmény volt az igazság mértéke. Theganus Lothár ellen van, a császár és Lajos fia mellett; Astronomus és Ermoldus Nigellus, a költő, a császár, Nithard Kopasz Károly mellett. Sőt megjelennek a politikai vitairatok, a melyekben mindenik párt igazolni igyekszik magát, a másikat okozván a viszályokért.⁴⁶ Így a már említett Agobard érsek egyik

iratában a fiúk fölkelését igyekszik igazolni, atyjukra hárítván a felelősséget azzal, hogy az ő iniciatívájára történt a 817-iki aacheni osztály. Egy másik irat: „Lajos császár úr panasza“, viszont a fiúk bűnének terhére ír mindent. Láttuk, hogy Theganus művét nem tekinthetjük életrajznak; fölmerül tehát az a kérdés, hogy e vitairatok közé sorozzuk, vagy szorosabb értelemben vett történeti könyvnek ítéljük-e, a melynek az volt a célja, hogy megírja Jámbor Lajos *császárságának* történetét? Erre a kérdésre előadásának módjából, fölhardott történelmi anyagának megvizsgálásából akarván feleletet adni, szükséges, hogy művén a maga egészében áttekintsünk.

A 813—835-ig terjedő 22 évi időszak történetét tárgyalja Theganus 58 fejezetre osztott munkájában. A fejezetekre való felosztás nem az írótól, hanem Walahfriedtól származik, a ki emellett az egyes fejezetek tartalmának jegyzékét is összeállította.⁴⁷ Tette ezt — bevezetésében mondja — részint azért, hogy az egyes részek könnyebben hozzáférhetőek legyenek, részint Theganus és Jámbor Lajos iránt való tiszteletéből, mert „boldogemlékű Lajos császár tetteiről és dicsőségéről gyakorta akarok hallani, vagy beszélni róla.“ Walahfried, a ki e műről egyebekben is elfogadható ítéletet mondott, abban is föltalálta az igazi mértéket, hogy alapmotívumául a császár dicsőítését találta. Ha fölemlítjük azt a külső bizonyítékot, hogy a szent-galleni katalógusban e könyv mint „De bonitate Hludowici imperatoris“ szerepel,⁴⁸ a műnek figyelmes elolvasása is meggyőz arról, hogy tulajdonképpen tárgya a császárnak jóságáért való megdicsőítése. Mivel ezt a dicsőséget életében kétszer nyerte el, először, amikor atyja után a sors intézkedéséből ő nyerte el a koronát, másodszer, amikor — 20 év múlva — elvesztett koronáját ismét visszanyerte: világos, hogy Theganus is e két esemény köré csoportosítja mondanivalóit, s rájuk fordítja minden gondját. Ebből a szempontból nézve a dolgot, megtudjuk érteni, hogy e két eseménytől időben és térben, anyagilag és lelkileg távol álló eseményekben miért oly hiányos és egyoldalú Thaganus, a hogy ezt általában szemére vetették. Mi tehát ezek alapján három főfejezetre osztjuk a könyvet: 1. Jámbor Lajos csá-

szárságra jutása, 2. Jámbor Lajos restaurációja, 3. A két esemény közti időszak története. E hármast felosztás szerint fogjuk áttekinteni is, természetesen chronologicus sorrendben.

Az első főrész a 813—816-ik évek eseményeit foglalja magában az 1—20-ik fejezetekben.

A mű Jámbor Lajos családfájának apai és anyai ágon való levezetésével kezdődik (1—2. fej.), s előadásában megegyezik az új-szövetség kezdetével, Krisztus nemzetségi táblázatával.⁴⁹ Tekintve, hogy írónk szereti a genealogiát, másrészt meg, hogy művében a dolgok megítélésében teljesen bibliai alapon áll, nem lehetetlen, hogy e táblázat ebben az alakjában magától Theganustól származik. Az ő táblázata anyagban, formában és keletkezésének idejében is nagyjában egyezik a „Domus Carolingicae Genealogia“-val.⁵⁰ Ezért többben úgy találták, hogy ez utóbbiból merített; Simson az ellenkezőjét tartja lehetőnek.⁵¹ A nemzetségi táblázat bibliai alakja azonban közhelyszerű forma volt, s Theganusé hiányosabb lévén, az is lehetséges, hogy egymástól függetlenül jöttek létre. Mindjárt kiemeli Jámbor Lajos istenfélő vallásosságát, s bibliai példákra való hivatkozással uralomra való rendeltetését, mint a legifjabb és legjobb fiúk jutalmát (3. fej.) Ezt meg is kapta, mert bátyjai halálával rá maradt atyja öröksége; ekkor már nős és három fiúnak atyja volt (4—5. fej.) Nagy Károly érdemeinek méltatásával elbeszéli annak utolsó intézkedéseit és halálát (6—7. fej.) Ez a rész vázlatában egészen megegyezik Einhard előadásával (Vita Caroli, 30—31 cc.), azzal a különbséggel mégis, hogy sokkal részletesebb, s hogy több pontban el is tér tőle. Így Einhard általános kifejezésével szemben részletezi, kikből állott az a birodalmi gyűlés, mely Lajos örökösödését elfogadta: a hadseregből, a püspökökből, apátokból, grófok- és vicegrófokból. Részletesen leírja az ünnepélyes aktus templomi részét, s kivonatban közli Nagy Károlynak fiához intézett beszédét. Einhard szerint Nagy Károly koronázta meg Lajost; Theganusnál a fiú maga teszi a koronát fejére atyja parancsára. Éles ellentét a két előadásban a császár utolsó foglalkozása: Einhardnál a vadászat, Theganusnál az imádkozás,

a szentírás javíthatása. Irónknál bővebb a császár betegségének, s főként halálának — szinte fotografikus — leírása, s föltűnik végül az érzelmi motívumok kiemelése, hogy Hil-dibald püspök, a ki az utolsó kenetet föladta neki, a császárnak jó barátja volt, s hogy Lajos milyen kegyeletes fiúi szeretetet tanusított mindenben atyja iránt.

Ez a részlet a történetírás szempontjából is elismerten értékes, pontos tudósítás. Önálló értékéből Einharddal való megegyezése sem vonhat le sokat, egyrészt, mert az esemény nagyjelentőségű mozzanat volt, másrészt meg Theganus az aacheni rezidencia vidékén működvén, róla közvetlen értesülést nyerhetett. A 8—13. fejezetek az új uralkodó első intézkedéseit beszélik el; közöttük első sorban Nagy Károly végrendeletének végrehajtását (8. fej.), az egyház privilégiumainak megerősítését (10. fej.) és a birodalom kormányzásában elharapózott bajok orvoslását (13. fej.) Mindenfélől követségek jöttek uralmának elismeréséül; külön megemlíti a görög császár és a beneventumiak követségét (9, 11. fej.) meg Bernhard tisztelgését (12. fej.)

Röviden értesít a 815—816. évek egy-két politikai és hadviselési mozzanatáról (14—15. fej.), majd részletesebben Lajosnak IV. István pápa által 816-ban történt császárrá koronáztatásáról (16—18. fej.). Különösen kiemeli Lajos nagy örömét, mellyel a pápa jövetelét fogadta, s föltűnik, hogy csak a rheims-i koronázás után nevezi őt császárnak (imperator), míg azelőtt egyszerűen Lajosnak, Lajos úrnak, vagy fejedelemnek (Hludowicus, Domnus Hludowicus, princeps) mondja. Ebben a körülményben, az ingadozó nyelvhasználat ellenére is többen alkotmányjogi jelentőségű mozzanatot látnak,⁵² s későbbi korok története igazolni látszik azt a nézetet, hogy már akkor is csak a pápának — koronázás alakjában megnyilvánuló elismerése adhatta meg a császárságot, ha ez a koronázás nem volt is egyéb, mint egy politikai eseménynek vallásos sanctiója. Ez örvendetes eseménynek, valamint az egész eddigi békés korszaknak befejezéseül a császár jellemzését adja (19—20. fej.). Ebben a pontban főforrásunk, mert néhány szétszórtan talált vonás mellett az ő leírása-

ból ismerjük Jámbor Lajos belső és külső képét. Mintául Einhard jellemzése szolgált, s a kettő között kétségtelenül meglévő *congruentia* vezetett egyeseket arra a véleményre, hogy Theganus egész könyve nem egyéb, mint Einhard szorgalmas olvasgatásának gyümölcse, a mely az eredetinek persze nagyon gyöngé utánezata.⁵³ Ez az általánosítás azonban nézetünk szerint túlmegy a kellő határon, mert Theganus műve a jellemzésre és Nagy Károlyra vonatkozó részekén kívül Einhardnak semmiféle hatását sem tünteti föl. Az bizonyos, hogy Einhard jellemzése mesteribb kezekre vall; de az utánzás Theganus részéről csak abban merül ki, hogy mindazokból a szempontokból jellemzi a császárt, mint Einhard. Ha mégis meggondoljuk, hogy a jellemzésnek illetén formája és hangja tradíciószerű volt, s a történetírásban jóval előbb és később is használatos, az eredetiség kérdését nem látjuk olyan fontosnak mint általában teszik. A daguerreotypia korában minden arckép daguerreotypikus volt. Sőt ha az eljárásnak technikai oldalát vesszük, a miben mégis legkönnyebb az utánzás, azt kell mondanunk, hogy a hasonlóságot nem is találjuk meg. Einhard ugyanis szigorúan külön csoportokban adja a császár külső és belső alakját alkotó vonásokat, míg Theganusnál ez minden rendszer nélkül egyre-másra következik. Einhard képe tehát mindenestre művészibb, mint Theganusé, amint hogy az is bizonyos, hogy ő körülbelül 6 évet fordíthatott munkájára, míg epigonja alig egyet. E külső különbségek mellett azonban van belső is, és ezt Theganus javára kell írunk. Einhard jellemzésében egyetlen dissonans vonás sem akad, mely a kép harmoniáját megzavarná; Theganus ellenben — szelid formában ugyan — szemére veti a császárnak, hogy a kormányzás ügyeire nem fordít elég gondot, hogy többet bízott tanácsosaira, mintsem szükséges lett volna, s közöttük nem tud szigorú fegyelmet tartani. Nem lehet tagadni, hogy ez az igazságosság bizonyos tervszerűség látszatát viseli magán; hogy az író azért hozza föl, s főként azért utoljára, hogy a császár érdemeinek kiemelése után annál élesebb ellentétben jó nagyot üthessen annak ellenségein. Theganus ugyanis minden

bajnak, így a császárt és birodalmat ért zavaroknak okát is az alacsony származású, szolgarendből lett főrangú papokban keresi, s a császár épen abban hibázott, hogy ezt az állapotot nem akadályozta meg. De a mentséggel is azonnal készen van: nem ő volt az oka, mert már régóta megvolt ez a nagyon rossz szokás. Többen úgy találták, hogy e vádnak éle Nagy Károly ellen irányul, s ebből vontak olyan következtetést, hogy Theganus mintegy elleníratot akart volna adni Einharddal szemben.⁵⁴ Ez a nézet azonban kellőképpen nem igazolható, mert mind az, a mit írunk művében Nagy Károlyról mond épen ellenkezőt bizonyít. Mindenütt tisztelettel és elismeréssel szól a nagy császárról, valamint utódjáról is, de annál ellenszenvesebben, sőt néha a gyűlölet hangján a klérusnak „parvenükből“ való része ellen. A 20. fejezetben kezdődik ez az invectiva, egyelőre még személyek említése nélkül, általánosságban tartva. S ha ezt a császár dicséretével kapcsolatban teszi, nem véletlen találkozásnak ítéljük, hanem tervszerű bevezetésnek a császár mellett és Ebo ellen való állásfoglalására, a mely körülményekben látjuk művének alapmotívumait is.

Ezt az első főrészt tartjuk műve legsikerültebb részének. Az eseményeket logikus, okozati összefüggésben tárgyalja elég folyékony előadásban, s szerkesztésbeli ügyességet sem lehet tőle eltagadni. Hangja a nyugalmas korszaknak megfelelően nyugodt, tárgyilagos, és ha művének csak ezt a részét ismernők, azt a következtetést vonhatnók le belőle, hogy az író célja valóban az volt, hogy megírja Jámbor Lajos uralkodásának történetét. Ezt annál is inkább tehetnők, mert műve a maga egészében is ilyen véleményre vezetett, hogy t. i. nem élete rajzának, hanem eddigi császári uralkodása évkönyveinek megalkotására vállalkozott.⁵⁵ Ha azonban megvizsgáljuk könyvének — felosztásunk szerint való — második főrészét, mely a leghatározottabban tünteti föl az annalistikus előadás bélyegét, e véleményről le kell tennünk. Ez a főrész a 21—35. fejezetekben a 817—829-ig terjedő 12 évvel foglalkozik. Ebben az időszakban történtek azok az események, melyek a jövő fejlemények alapjai voltak, s a melyeknek az

író közeli szemlélője, kortársa volt. E két fontos momentum alapján részletesebb előadást, élénk megvilágítást várnánk egy évkönyvirótól, legalább is azt, hogy mindarról tudósít, a miről magának tudomása volt. E helyett azonban az évkönyvek rövidségénél is rövidebben emlékszik meg az egyes évekről, sokszor nem is jelentékeny dologban, a mi mellett feltűnő, hogy a birodalom és egyház érdekeit érintő nagy és fontos eseményekről semmi mondani valója sincs. A hol mégis bővebben beszél, mindenütt a császár dicsérete, vagy hibájának mentegése tűnik ki. Így kiemeli vonakodását a Bernhardra és lázadó társaira mért halálos ítélet, illetőleg megvakítás végrehajtásától, majd ezek megtörténte után nagy fájdalmát és bánatát, hogy nem akadályozta meg e kegyetlenséget (22—23. fej.) Mentségül felhossa, hogy Nagy Károly is így járt el a lázadókkal szemben (22. fej.) Hangsúlyozza féltestvéreivel szemben tanusított jószágát és kegyét. (24. fej.)

Ellenben nem is említi a birodalomnak a három testvér között 817-ben Aachenben történt felosztását; nem azt az új helyzetet, mely a császár második nősülése által állott elő, sem a 829-iki párisi synodus, s ugyanez évben Wormsban tartott birodalmi gyűlés reformtörekvéseit, melyek az egyházi és világi ügyekben egyaránt elharapózott bajokat akarták orvosolni. Ebben a részben való hiányossága és töredékessége tehát feltűnő és eltagadhatatlan, s már Pertz megjegyzi, hogy a 830. évet megelőző eseményekről Einhard annaleseiben sokkal bővebb értesítéseket találunk. Bizonyára tévedés volna, ha mindezt a tények nem ismeréséből származtatnánk, hiszen egy-két kijelentése arra mutat, hogy az eseményekről bővebb ismeretei vannak, s hogy sok olyat elhallgat, amiről tudomása volt. Viszont — ha valóban történeti művet akart írni s valami „épen nem jutott eszébe“ — mint egy helyen mondja⁵⁶ — akár szóbeli, akár írásbeli értesülés alapján lett volna alkalma emlékezetét felújítania. Häusser szerint ezt meg is tette, és pedig olyképen, hogy Einhard annaleseiből „nem jelentéktelen részeket“ egyszerűen kiírt. Simson külső bizonyítékok alapján megcáfolja ezt a nézetet, a mi mellett belső bizonyítékul felhozzuk, hogy ha

Theganus valóban ez évkönyvek alapján dolgozik, lehetetlen lett volna ennyire gyöngye és hiányos kiírást végeznie.

A mi véleményünk tehát az, hogy ez a rész csak mint vékony összekötő fonál szerepel műve főtémájának két csomópontja között. Részletesebb kidolgozására nem fordított nagyobb gondot, mert kívül esett célján, s ez a cél nem az volt, hogy az utókor az ő művéből értesüljön ez időszak eseményeiről. Kortársainak írván, e dolgokat különben is ismerteknek tételvezhetette föl, s megelégedhetett azzal, hogy emlékezetéből vett néhány adattal áttekinthet ezen a — tárgya szempontjából — kevésbé fontos évtizeden. Azért ez a rész sem teljesen értéktelen, mert van olyan adata, melyről máshol nem értesülünk.

Művének harmadik részében, a 36—58. fejezetekben a 830—835-iki évek eseményeiről szól. Ebben az időszakban törték ki szenvedélyesen az eddig még lappangó ellentétek, s ebben a részben lép ki Theganus is a maga szenvedélyes fölfogásával az eseményekre és személyekre vonatkozólag. Jámbor Lajos uralkodásában fordulópontul a 827. évet tekintik.⁵⁷ Eddigi uralmára nézve az a vélemény, hogy általában véve nem volt szerencsétlen Nagy Károly nagy örökségének megtartásában. A birodalmat ez évben ért külső csapások azonban egyszersmind rámutattak azokra a hibákra és hiányokra, melyekből e veszteségek származtak. E bajok okait személyekre tolták, de az orvoslás céljából tett személyi változtatások mellett az a terv is fölmerült, hogy a kormányzatban javításokat akarnak tenni, és pedig a császártól kezdve minden renden végig. Ilyen törekvések meg is nyilvánultak a 829-iki synodusokon és worms-i birodalmi gyűlésen, s ilyen értelemben a 827-iki évnek megmozgató eseményeit valóban fordulópontnak lehetne tartani. Mivel azonban e törekvésekkel egyidejűleg olyan intézkedések történtek, a melyek a tervezett reformoknak csakhamar útját vágják, mi a választóvonalat a 829-ik évben keressük alkalmasabban, amikor először merült föl a kérdés: mi legyen a sorsa és része a negyedik fiúnak, Károlynak? Erről a kérdéstről és a belőle származott bonyodalmakról Theganus csak főbb vonásaiban megrajzolt kép-

ben értesít; részleteket és azoknak motivációját tőle hiába várjuk. Előadása tisztán személyi kérdések körül csoportosul, s világi meg egyházi — együttvéve nagy — politikai kérdések mellőzésével minden érdeklődését személyekre fordítja. Még azokra sem mindannyiukra, a kiknek sorsa fölött döntöttek a vázolt események; hanem különösen négyre: a császárra és német Lajosra, az ellenpárton pedig Lothárra és Eborra.

Előzetesen röviden értesít, hogy a 829-iki wormsi birodalmi gyűlésen a császár átadta Károly fiának Alamanniát, Rhätiait és Burgundia egy részét, a miért testvérei megharagudtak (35. fej.). Az intézkedés ellen először Pippin lázadt föl — tulajdonképen az általános elégedetlenség szólitása folytán, — s a fölkelés terve az volt, hogy a császárt tegyék le az uralomról. Lothár szerepléséről nem szól, ellenben fölemlíti, hogy a császár letételét „szeretett Lajos fia“ akadályozta meg (36. fej.). A nymwegeni birodalmi gyűlésen azonban a császár ismét teljesen ura lett a helyzetnek; megbüntette a mozgalom fő vezetőit, Lothárt hódolatra bírta, s a lázadók által kolostorba internált feleségét is kiszabadította (37. fej.). A viszály megszűnése azonban — dacára, hogy Lothár és Lajos megjelentek a 831-iki Diedenhofenben tartott birodalmi gyűlésen és hogy Bernhard herceg is tisztázta magát az ellene emelt vádak alól (38. fej.) — csak színleges volt. Pippin csak sok hívásra jelent meg, akkor is későn és rövidesen megszökött az udvarból; az alattvalók egy részének, meg a két idősebb fiúnak lelkében még ott lappangott a keserű harag a császár és felesége iránt. Ennek következményeképen történt, hogy a mikor Lajos császár a következő év (832.) elején Pippin megbüntetésére készült, hirtelen Német Lajos nyílt lázadásával állott szemben. A császár gyors föllépése azonban hamarosan végett vetett a fölkelésnek, a melynek ilyenképen jelentős eredménye nem volt. Theganus röviden és az igazságnak megfelelően értesít a mozgalomról, de okául egyedül Lothárt jelöli meg (39. fej.). Már előbb is láttuk, hogy írónk vonzalma a császáron kívül főleg Német Lajosra irányul. Ő volt az, a ki a 830-iki mozgalomkor a császár letételét megakadályozta⁵⁸

és a ki később a nymwegeni birodalmi gyűlésen „mindenben segítségére volt atyjának”.⁵⁹ De főként ez a fölkelése az a hely, a melynek alapján az igazság rovására szembetűnő pártosságot vetnek írónk szemére. Mivel a fölkelés mozzanatainak előadásában Theganust a többi források megerősítik, az elfogultság kérdése csak az lehet: ki volt valóban e lázadás megindítója. Mivel azonban a források nem vetnek kellő világitást arra, hogy minő összefüggés volt az ifjabb Lajos lázadása és Pippin tervezett megbüntetése, valamint a Lothár kezdeményező szerepe között, a kérdésre mindenütt nagyobb-részt csak lehetőleges feleletet találunk. Simson figyelmeztet arra a közvetlen érdekre, mely Német Lajos fölkeléséből Lothárra haszonnal járhatott volna; viszont Lothár részességét többen kétségbe vonják.⁶⁰ Ha e sok lehetőség közül a legrosszabbat fogadjuk is el, hogy t. i. az ifjabbik Lajos a maga szántából fogott fegyvert, hogy a kedvező alkalmat megragadja birtokának kiegészítésére: a Károly részére kijelölt terület elfoglalására, akkor is meg kell gondolnunk, hogy lényeges ellentállás nélkül rövidesen letett szándékáról, s meghódolt atyjának. Ezért nem értünk egyet Simsonnal, aki Theganust azzal vádolja, hogy szándékosan nyújt homályos és ferde leírást e helyen, mint a mellyel zavarát palástolni akarná.⁶¹ E történet elbeszélése nem rosszabb és nem homályosabb, mint más ugyancsak fontos momentum leírása; s ha van benne homályosság, ezt nem szándékos félrevezetésnek tartjuk, hanem annak, hogy műve megírására sem kellő ideje, sem magasabb írásművészete nem volt. Egyébként nincs szándékunkban Theganust tisztára mosni bizonyos részrehajlástól; főntebb láttuk, hogy e hiba nem kizárólag az övé. S ha elfogult volt is Német Lajos egy-két tényével szemben, azt elfogultság nélkül lehet állítani, hogy a császárnak — három fia közül — ő okozott a legkevesebb szomorúságot, s azt is hamarosan jóvá tette.

Miután Lothár látszólag igazolta, hogy a fölkelésben nem volt semmi része (40. fej.), a császár Aquitaniába ment Pippin megbüntetésére. Jámbor Lajos javulás céljából Franciába (Trierbe) utasította őt (41. fej.); de ez csak mellékes ok volt. Theganus nem értesít arról, hogy Aquitaniát Károly-

nak adományozták, a ki előtt az ország nagyjai le is tették az esküt.⁶² Pippin azonban mindezekbe nem nyugodott bele, henem útközben megszökött, s visszatért országába (41. fej.). Az ily módon mindinkább zavarosabbá váló helyzet tisztázására döntő lépés történt a következő (833.) év tavaszán, a mikor a fiuknak — főként Lothárnak és pártjának — sikerült a pápa közbelépését kieszközölniök. Ily módon a Karolingok személyes ügyei odafejlődtek, hogy a császári és pápai főhatalmat, melyek együttes működésre voltak hivatva a birodalom kormányzásában, egymással szembeállították. A pör az utóbbi győzelmével végződött a lügenfeldi árulás által, minek következtében Lothár az egész császári családot mintegy fogságban tartotta, s maga állot a birodalom élére (42. fej.). Egy újabb osztozás után, melyet Theganus nem említ, s a mely Német Lajost és Pippint is kielégíteni látszott, a mennyiben az ifjú Károlytól mindent elvettek, Lothár végképen biztosítani akarta magának a császári hatalmat. Ezért egész eréllyel fogott hozzá atyjának már többször tervezett delhronisatiójához. Hogy magát a lehető vádakkal szemben biztosítsa és eddigi eljárását igazolja, egyházi útra terelte a kérdés elintézését, a minek az lett a következménye, hogy a Lothár-párti püspökök a császárt Soissonsban nyilvános vezeklésre kényszerítették, s az uralomról letették (43—44. fej.) Theganus csak röviden érinti mindezeket az eseményeket, ellenben egy hosszú philippicát intéz Ebo rheimsi érsek ellen, aki az exauctoratio főszereplője volt (44. fej.). Annak a gúnyos, sokszor goromba hangu ellenszenvnek okát, mely itt, s később Ebo bűnhődése után (56. fej.) megnyilvánul, több körülményben keresik. Ezek között szerepel első sorban a császári tekintély megsértése, a mely tekintély iránt — mint említettük — Theganus feltétlen hódoló tisztelettel viseltetett. Ebonak nagyon sok és nyomós mentsége volt az exauctoratióban való szereplésére nézve, de Theganus szemében mindez semmit sem jelent azzal a bűnnel szemben, hogy el mert járni császári ura ellen, a mint Lothár ellen is főleg erkölcsi motívum alapján foglal állást, hogy megtagadta az atyja iránt köteles engedelmisséget (53. fej.)

Annál nagyobb hálátlanság volt ez eljárás Ebo részéről, mert a császár szolgasorból emelte őt oly magas főpapi méltóságra, s úgy látszik, hogy Theganus mindazt az ellenszenvét, melyet az alacsony származású főpapok iránt érez, Eborá központositána. Weizsäcker egyház-politikai kérdésre utal ez ellenszenvben⁶³, de az is lehetséges, hogy Theganus egyenesen személyes okok miatt volt ellensége Ebonak, mint a ki magán tapasztalta azt az illetlen viselkedést, melyet az említett „parvenü“ főpapok a nemesrangú öregek iránt tanusítani szoktak.⁶⁴

Csakhamar azonban mozgalom indult meg az öreg császár érdekében. Kezdeményezője Német Lajos volt, s e célból tett lépéseiről Theganus egyenesen főforrásunk. Először követek által követelt atyja részére emberségesebb ítéletet (45. fej.), majd személyesen tárgyalt Lothárral e kérdésben 833. végén (46. fej.), de nem tudtak megegyezésre jutni. Ismételt követküldés (47. fej.) és Pippinnel való megegyezés után — ez utóbbi szerepét Theganus nem említi — 834. elején Lothár a mind erősebbé váló reakció nyomása alatt szabadon engedte atyját és Károlyt, maga pedig megszökött. Ez az esemény aztán épen oly gyorsan és akadálytalanul adta vissza Jámbor Lajosnak a hatalmat, a hogy az előző évben azt elvesztette. Lajos fiával együtt visszatért székhelyére, Aachenbe (48. fej.), a hol általános amnesztiát hirdetett, a mely alkalommal Theganus nem késik ismét nyomatékosan kiemelni az ő nagy jóságát (49. fej.) Ugyanebben a fejezetben a császár jövőendő nagy jutalmáról beszél írónk, melyet e tettéért fog nyerni, ellenben az eseménnyel kapcsolatos politikai változások nem érdeklik. Kezdetben az volt a terv, hogy a három testvér: Pippin, Német Lajos és Károly között Itália kivételével újra felosztják a birodalmat, s egy tervet el is készítettek e célra, de a felosztás nem történt meg. Károly örökségének megállapítását későbbre halasztották, Pippin és Német Lajos ellenben megkapták jutalmukat, a mennyiben birtokrészüket megnövelték. Az előbbi megkapta most Anjougrófságot a benne lévő apátságokkal és koronajavakkal együtt; Lajost pedig elismerték abban a nagyobb területben, a melyre hatalmát az előző év óta kiterjesztette.⁶⁵

Mindezek helyett inkább tanáccsal szolgál a császárnak, hogy jövőre nézve miként kelljen tennie, hogy a hatalomban megmaradhasson. Ez abban áll, hogy szolgarendüeket ne emeljen magas méltóságra, mert ezek megbizhatatlanok, hálátlanok, a kik ha uruk bajba került, maguk szorongatják őt elsősorban a legjobban (50. fej.) Miután a császárnét is kiszabadították itáliai fogságából (51. fej.), Jámbor Lajos figyelmét Lothár és pártja teljes meghódoltatására fordította. Erre annál is nagyobb szüksége volt, mert ez a párt nem akart könnyű szerrel lemondani az elvesztett hatalomról. Theganus, a ki a Nyugat ügyeivel különben sem sokat törődik s nem is volt jól értesülve róluk, nem említi, hogy Lambert és Matfried grófok vezetése alatt a Lothár-pártiak még győzelmet is arattak az ellenük küldött császári seregen, hanem Lothár ellenállását beszéli el. Ő ugyanis hiveinek megerősítésére a breton határokra akart vonulni, de útjában föltartóztatta Châlon ostroma. Ennek bevétele és kegyetlen megbüntetése után (52. fej.), újra reménye támadt a hatalom visszaszerzésére, s atyjának intő követségét semmibe sem vette (53. fej.) sőt meg is fenyegette őket. A császár erre megint fegyveresen lépett föl, s Pippin meg Német Lajos vezetése alatt tetemes hadsereg állott rendelkezésére. Lothár nem érezvén magát elég erősnek velük szemben, végre is engedett (54. fej.) és meghódolt atyjának (55. fej.), a mely esemény részleteit megint Theganusnak köszönhetjük. Eredménye az lett, hogy hűségi eskü ellen mindannyian bocsánatot nyertek; Lothár az itáliai alkirályságra korlátoztatott, a hová majdnem minden hive követte őt. Tehát nem is annyira kibékülés volt ez, mint inkább a két pártnak szerződészerű megegyezése és különválása. Theganus Isten büntetését látja abban, hogy a lázadás fő vezetői nemsokára betegségbe estek, vagy meghaltak.

A következő év (835) tavaszán a császár birodalmi gyűlést tartott Theodoban (Diedenhofen). Ennek a gyűlésnek, mivel nagyon sok egyház-fő volt jelen, inkább synodus-jellege volt, s ennek megfelelően többféle egyházi kérdésben tanácskozott, főként az egyházi fegyelmet illetőleg.⁶⁶ De főtárgya mégis a császár restaurációjának ünnepélyes elismerése volt,

mert a mit az egyház vett el a császártól, azt csak az egyház adhatta is vissza. Ennek ünnepélyes kijelentése a szomszédos Metz székesegyházában történt, a hol Lajost másodszor is megkoronázták. Ugyanekkor Ebo is kijelentette, hogy az az eljárás, a mit a császárral szemben 833-ban tanusított, teljesen ellenkezett az igazságossággal és méltányossággal és hogy a császár mostan méltóságához illő módon nyerte el megint a trónt. Theganust mindebből csak Ebo sorsa érdekli, s ez is csak annyiban, hogy nem kapta meg azt a méltó büntetést, melyet megérdemelt volna, a mi fölött nehezítését is kifejezi (56. fej.).

Őt t. i. nem az elkövetett bűn alapján, hanem a maga bevallása után általa választott bíróság érdemtelennek tartotta hivatala viselésére, s előbb a fuldai kolostorba, majd a liseuxi püspök felügyelete alá internálták. Még ez évben egy másik gyűlést is tartottak Stramiacusban — Lyon közelében — a hol Pippin és Német Lajos is megjelentek. A gyűlés főleg a déli vidékek ügyeivel foglalkozott, ezek között a spanyol határörvidék, Septimania és a Provence ügyeinek rendezésével. Itt t. i. két párt állott egymással szemben Bernhard és Berengar grófokkal az élükön, s ezt a kérdést akarták elintézni, a mikor Berengar útközben hirtelen meghalt. Theganus szerint még itt Stramiacusban várta be Lajos császár a Lothárhoz küldött követség visszatértét, melynek az volt a célja, hogy végre igazi kibékülésre ösztönözze őt. Simson szerint ez a követküldés azonban csak az év végén, Aachenből történt.⁶⁷ Berengar halála különben az utolsó esemény, melyet Theganus említ, s azzal az óhajtással végzi be művét, hogy e muló földi élet után vezesse el isten a császárt az örök életre.

E formaszerű befejezés után a bécsi császári könyvtár codexében még egy toldalék is található mint e műhöz tartozó rész. Jámbor Lajos uralkodásának 23. és 24-ik éveiről (836—837) van szó benne a Theganuséhoz feltűnően hasonló modorban és stílusban. Értesít a 836-iki theodói és wormszi gyűlésekről, Lothár elmaradásáról, de a főcélja úgy látszik az volt, hogy megírja szent Castor tetemének Cob-

lenzbe történt áthelyeztetését, a mi Hetti trieri érsek műve volt, meg a császárnak ottani látogatását és az egyház részére tett nagy ajándékozásait. A 837-ik évről a dán támadások miatt elhalasztott itáliai útról beszél, s az előadás itt minden formai befejezés nélkül — mintegy hirtelen félbeszakad. Theganus szerzősége e függelékre nézve fölötte vitás, sőt a legtöbben kétségbe vonják.⁶⁸ Annyi azonban bizonyos, hogy a trieri dioecesis valamelyik klerikusa írta, talán épen a coblenzi Szent-Castor-kolostor tagja.⁶⁹ Egyik helye ugyanis arra mutat, hogy ezt a részt Hetti érsek halála után írták, már pedig nem valószínű, hogy Theganus tíz évi időköz után vette volna föl megint történetírói tollát.

Az eddigi kutatások, de főleg magának a műnek általunk említett egységes szerkezete és célja azt igazolják, hogy írója nem az eseményekkel párhuzamosan, hanem a 835—837-iki évek valamelyikében egyfolytában írta meg művét és pedig nem is hosszú idő alatt. Ez az időpont a Jámbor Lajos restaurációja utáni idő volt, s épen ebben a körülményben találunk okot arra, hogy az eddigi véleményekkel szemben Theganus írásának célját, s tőle függő értékét ne keressük olyan irányban, mintha ő valóban a császár történetét — szűkebb értelemben — annak évkönyveit akarta volna megírni. Tagadhatatlanul egyoldalú állásfoglalása és a császár ellenségeivel szemben érzett szenvedélyes haragja pártszínezetet adnak írásának, de ennek dacára sem tudjuk a Wattenbach által említett politikai vitairatok közé sorozni. Főként azért nem, mert a politikai tények alig érdeklik, s egyáltalán nem vehető ki belőle az a tendencia, mintha a császár igazát ilyen irányban akarta volna bizonyítani. Ő maga mondja (44. fej.), hogy „a legkegyesebb császár megpróbáltatása, melyet a leg-hitványabbaktól szenvedett, semmi másért nem volt, csakhogy megbizonyuljon az ő jósága, mint egykor a boldog Jób türelme.“ Mi pedig úgy véljük, hogy az ő írásának sem volt semmi más célja, mint hogy e bizonyosságot írásba tegye. Az alap tehát, a melyen áll, a mérték, melyhez az eseményeket viszonyítja, tisztán valláserkölcsi, mely minden más okokkal szemben bünt lát a fiúnak apja ellen, az alattvalónak ura ellen való fölkelésé-

ben, a melyekért azokat méltó büntetés illeti meg. Ebben a tekintetben legközelebb áll Rabanus írásához: „*De virtutibus et vitiis*“, azzal a különbséggel, hogy Rabanus a császár felhívására írta művét, hogy a szentírás megfelelő helyeire támaszkodva megvédhesse magát ellenfeleivel szemben. A cél tehát itt gyakorlati volt: a császár igazának bebizonyítása és kiszabadítása, míg Theganus már az elért eredményt foglalta össze. Nincsenek rá pozitív adataink, de így is valószínű, hogy Theganus művét külső, talán épen a császár, vagy Német Lajos részéről jövő ösztönzés nélkül, egyedül belső motívumok alapján írta. Hogy ebben része volt annak a tiszteletnek, mellyel mint keleti frank alattvaló az említettek iránt — mint közvetlen urai iránt — viseltetett, más részről ellenszenvének, melyet a császár, s talán a maga személyes ellenségei ellen is érzett, ezt természetesnek fogjuk találni. Annyival is inkább tehetjük ezt, mert analog példát találunk Jónás orléansi érseknek, valószínűleg 834-ben írt „*Liber de institutione regia*“⁷⁰ c. művében, ki szintén a császár érdekében írva, mint nyugati frank, dicsőíti közvetlen urát, Pippin királyt azért a ragaszkodásért, melyet császári atyja iránt tanusított, s azért a bosszúságáért, melyet annak trónvesztése fölött érzett. A pártosság hibája tehát, mint ez az eset is bizonyítja, s a mint már előbb is említettük, nem a Theganus kizárólagos hibája, a mint ahogy az is kétségtelen, hogy minden fogyatkozása mellett is, különösen a 833—834-ik évek tekintetében Jámbor Lajos korának egyik főforrása, egyéni hangú tudósítója marad.

JEGYZETEK.

- ¹ Die Geschichtschreiber der deutsch. Vorzeit. IX. Jahr. 4 Bd. V l.
- ² B. Simson. Ueber Thegan, den Geschichtschreiber Ludwigs des Frommen. (Forschungen zur deutschen Geschichte, X. Bd. 329 l. 1. jegyz.
- ³ M. G. H. (Monumenta Germaniae Historica) Scriptorum (SS). II. 586.
- ⁴ L. u. o. 589 lap.
- ⁵ L. u. o. 585 lap.
- ⁶ Translatio Sanctorum Chrysanthi et Dariae. (Annalen des historischen Vereins für den Niederhein. Heft XX.; S. 173: *ab episcopo Theganberto* etc.
- ⁷ E versorból
Marcwardum Cotanem dignum precor omnia Bertum — Mabillon olvasta ki a Theganbertus nevet ezzel az emendatioval:
Marcwardum, Thegan — dignum precor omnia — Bertum.
- ⁸ Bähr, Geschichte der Römischen Literatur im Karolingischen Zeitalter. 221 l. Szerinte az azonosságot eldöntetlenül kell hagynunk az adatok elégtelensége miatt.
- ⁹ A bevezetést egész terjedelmében lásd: M. G. H. Ss. II. 589
- ¹⁰ Walahfried: ... ut vir nobilis... l. u. o. Egyébként is az az erős ellenszenv, sőt harag és gyűlölet, mellyel több helyen, de különösen a 20. és 50-ikben a szolgálai (nem nemesi, vagy szabad) rendből való magasrangú klerikusok felől beszél, kétségtelenné teszik nemesi származását. Theganus a nemesség alatt pedig születési nemességet értett, a mint a 44. fej. tanuskodik mellette: fecit te liberum, non nobilem, quod impossibile est.
- ¹¹ ... natione Francus... U. o. 589.
- ¹² Többen, így Pertz is, a M. G. H. Ss. II. 585. lapján Theganus művének 3. fejezetéből olvassák ki ezt a körülményt. A kérdéses hely így szól: „a világ teremtése óta gyakran megtörtént, hogy az ifjabbik fiú az idősebbiket érdemekben (erényekben) felülmulta.“ Az egyházi hatalomnak és képviselőinek elsőségét a világi hatalom és képviselői között e korban állandóan és nyomatékosan hangsúlyozzák. Simson szerint e hely a kérdésben nem bizonyíték, de a tény magában véve valószínű. L. Simson. Forsch. zur deutschen Gesch. X. 327 l., 2. jegyz.

¹³ Walahfried bevezetése: „Trevirensis ecclesiae chorepiscopus.“ A *chorepiscopus*-t illetőleg l. Du Cange. *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. Tom. II. p. 335.

¹⁴ L. Simson. i. h. 328. l., 4. jegyz.

¹⁴ . . . virum *multa lectione* instructum, *sed praedicationis et correctionis* studiis occupatum.

¹⁵ L. M. G. H. Ss. II. 585—586.

¹⁶ 844. okt. 25-én.

¹⁷ L. Simson, i. h. 349 l.; 3. jegyz.

¹⁸ 20. fejt. „*Librum sancti Gregorii, qui praetitulatur Pastoralis* . . .

¹⁹ I. h. . . scripturam canonicam, quod apostolorum concilium nominatur. L. *Canones Apostolorum*, cap. 37.

²⁰ De fide sanctae et individuae Trinitatis libri tres. Épen ezt a művet küldi meg Hattonak ama fönnmaradt levele kíséretében. L. M. G. H. Ss. II. 586. l.

²¹ — *multae testantur historiae* —.

²² — *antea nec in antiquis libris, nec modernis temporibus auditum est.* —

²³ *Domus Carolingicae Genealogia*. M. G. H. Ss. II. 309.

²⁴ *Pauli Gesta episcoporum Mettensium*. U. o. 264 skk.

²⁵—²⁶ *Einhardi Vita Caroli és Annales*. U. o. 443. sk. I. 137—218.

²⁷ Igy vélekedik Simson. *Forsch. zur deutsch. Gesch.* X., 350.

²⁸ 44. fejezet.

²⁹ . . . es war ja immerhin eine ungewöhnliche Leistung, dass er dieses Büchlein zu Stande brachte . . . L. *Die Geschichtschreiber der deutsch. Vorzeit*. 2. Gesamtausgabe. IX. Jahrh. 4. Bd. IX. I. Wattenbach előszavában.

³⁰ Különösen Häusser, *Über die Deutschen Geschichtschreiber*. 38 l.

³¹ Walahfried praefatiója: *vere potius, quam lepide . . . pro quantulacumque rusticitate*. M. G. H. Ss. II. 589 l.

³² Simson, *Forschungen* X. 347. l. Ranke, *Weltgeschichte* 1—3. Aufl. VI. Theil. 1. Abth. 67. l. 1. jegyzet.

³³ Például Häusser i. m. 37—38 l.

³⁴ Walahfried verse Theganushoz. M. G. H. Ss. II. 585—586 l.

³⁵ M. Tullius Cicerót. L. *Einhard: Vita Caroli*. M. G. H. Ss. II. 443. praefatio.

³⁶ *Nec minus exterius miramur sancta staturae
Incrementa tuae, membra, manus, faciem.*

Nos parvos, humiles, murem sibi forma subegit,

Vosque gigantem esse gloria molis habet.

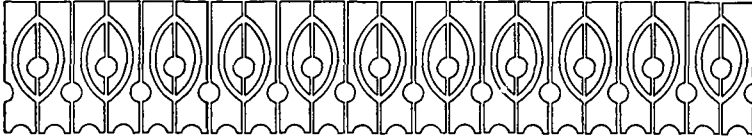
M. G. H. Ss. II. 585.

- ³⁷ v. Jasmund fordítása: Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. IX. Jahr. 4 Bd. E. Meyer fordítása: Univ—Bibl. Nr. 1996.
- ³⁸ ... in morem annalium. Bevezetése. M. G. H. Ss. II. 589 l.
- ³⁹ Wattenbach: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. I. Bd. 4. Aufl. 169. l.
- ⁴⁰ U. az. u. o. 170. l.
- ⁴¹ Egy Naso nevű egykorú költő a császárt, mint a béke fejedelmét ünnepelte. Wattb. i. m. 128. l.
- ⁴² Dümmler: Geschichte des ostfränk. Reiches. I. 24—25 l.
- ⁴³ Ranke véleménye. L. i. h. 34 l.
- ⁴⁴ V. ö. Ranke. U. o. 91—92 l.
- ⁴⁵ Dümmler. I. m. l. 25 l.
- ⁴⁶ Wattenbach. I. m. l. 171. l.
- ⁴⁷ L. M. G. H. Ss. II. 589—590 l.
- ⁴⁸ Wattenbach. I. m. l. 169. l. 3. jegyz.
- ⁴⁹ Máté, I. 1—16.
- ⁵⁰ M. G. H. Ss. II. 309. l. 1. fej.
- ⁵¹ Simson: Forsch. X. 338. l.
- ⁵² Simson: U. o. 348 l. 1. jegyz.
- ⁵³ Häusser: i. m. 37. l.
- ⁵⁴ U. az. u. o.
- ⁵⁵ Simson: Forsch. X. 332. l.
- ⁵⁶ 9. fejezet.
- ⁵⁷ Simson: Jahrbücher des fränk. Reichs unter Ludwig d. Frommen. I. Bd. 272. l.
- ⁵⁸ L. Theg. 36. fej.
- ⁵⁹ L. Theg. 37. fej.
- ⁶⁰ Igy Funck: Ludwig der Fromme, 263. l. 3. jegyz. és Muratori: Annali d' Italia VII. 457. l.
- ⁶¹ Simson: Forschungen, X. 341. Theg.: 39. fej.
- ⁶² Simson: Jahrb. d. fränk. Reichs. II. 26.
- ⁶³ Weizsäcker: Der Kampf gegen den Chorepiscopat im Deutschland i. 9. Jahrh. 43—44. l.
- ⁶⁴ L. Theg. 20. fej.
- ⁶⁵ Simson: Jahrbücher d. fränk. Reiches. II. 93—97. l.
- ⁶⁶ U. a. U. o. 126—127. l.
- ⁶⁷ U. a. U. o. 144—145. l.
- ⁶⁸ Igy Foss: Ludwig der Fromme vor seiner Thronbesteigung. 30—31 l.; v. Jasmund. i. h. V. l.
- ⁶⁹ Simson: Forsch. X. 337. l.
- ⁷⁰ U. a. Jahrbücher. I. 381—384. l.

THEGANUS MŰVÉNEK
„VITA HLUDOWICI IMPERATORIS“-NAK
MAGYAR FORDÍTÁSA

1. A mi urunk Jézus Krisztus alatt, a ki uralkodik mindörökké. Az ő születésének 813-ik, dicsőséges és igaz- **813**
hitű Károly császár uralkodásának pedig 45-ik évében,¹ a ki szent Arnulfnak, Krisztus püspökének nemzetségéből született, a mint ezt atyáink hagyományából tudjuk és a mi mellett számos történeti könyv is tanuskodik. Szent Arnulf, a midőn ifjkorában még herceg volt, nemzette Ansgisus herceget; Ansgisus nemzette az idősebb Pippin herceget: az idősebb Pippin herceg nemzette az idősebb Károly herceget: az idősebb Károly herceg nemzette Pippint, a kit István római püspök királlyá szentelt és kent föl; az idősebb Pippin király nemzette Károlyt, a kit Leó, római püspök császárrá szentelt és kent föl, abban az egyházban, a hol az apostolok fejedelmének, Péternek boldog teste nyugszik, a mi urunk Jézus Krisztusnak születésnapján.²

2. Még ifjú volt a föntemplített császár,³ a midőn eljegyezte magának Hildigardot, egy nemes sváb⁴ nemzetségből való leányt, a ki rokonságban volt Gotefriddel, az alamannok hercegével. Gotefrid herceg nemzette Huochingot, Huoching nemzette Nebit; Nebi nemzette Immát; Imma⁵ pedig nemzette a boldogult Hildigard királynét.

Miután pedig említett császár őt feleségül vette, három fia született tőle, a kik közül az egyiket atyjának nevének Károlynak hívtak, a másodikat Pippinnek, a ki később Itáliában, a harmadikat pedig Lajosnak, ki Aquitaniában volt király. Sokáig élt velük atyjuk boldogan, és hasznosan oktatta őket a szabad tudományokra és világi törvényekre.

3. Ez a legifjabb fiú azonban⁶ már gyermekkorától kezdve megtanulta mindenben félni és szeretni az Istent, és bármi magánvagyonra volt, Istennek nevéért mind kiosztotta a szegények

között. Mert ő volt a legjobb a császár fiai között, a mint a világ teremtése óta gyakran megtörtént, hogy az ifjabbik fiú az idősebbiket érdemekben fölülmulta. Az emberi nem ősatyjának fiaiban tűnt ki ez legelsőbbben, abban, a kit az Úr az ő evangéliumában az igaz Ábelnek nevez.⁷ Ábrahámnak két fia volt, de az ifjabbik jobbnak bizonyult, mint az idősebb. Izsáknak két fia volt, de az ifjabbik volt a kiválasztott. Jessének sok fia volt, de a legkisebbik, a juhok pásztora, választatott és kenetett királlyá Isten parancsára, s ő lett Israel egész országának kormányzója. Az ő magvából tetszett születni egykor a megígért Krisztusnak. De hosszadalmas volna felsorolni az ilyen és ezekhez hasonló eseteket.

4. A mikor aztán az említett Lajos ifjává serdült föl, eljegyezte magának leányát a nagyon előkelő Ingoram hercegnek, a ki szent Hruotgang püspök fítestvérének fia volt. Ezt a leányt pedig Irmingardnak hívták, a kit atyja tanácsával és beleegyezésével királynévá tett, és a kitől még atyja életében három fiút nyert, a kik közül az egyiket Lothárnak, a másodikat Pippinnek, a harmadikat atyja nevéen Lajosnak hívták.

5. Károly pedig, a nagy császár, jól és hasznosan uralkodott és szerette az ő birodalmát. Uralkodásának 42-ik évében meghalt fia, Pippin, 33 éves korában.⁹ A következő évben pedig meghalt elsőszülött fia, Károly,¹⁰ a ki a főntemlített Hildigard királynétól való volt. Egyedül Lajosra maradt tehát a birodalom kormánya.

6. A midőn aztán említett császár érezte, hogy már közeledik halála napja — hiszen nagyon öreg volt — magához hívta Lajos fiát az egész hadsereggel, püspökökkel, apáttal, hercegekkel, grófokkal és helyetteseikkel¹¹ egyetemben; egyetemes tanácsot tartott velük az aacheni palotában teljes békével és méltósággal, intvén őket, hogy tegyenek tanúságot fia iránt való hűségükről, s megkérdeztvén őket valamennyiüket a legnagyobbtól a legkisebbig, vajjon tetszésükre volna-e, ha címét, t. i. a császári címet, Lajos fiára átruházná. Valamennyien ujjongva felelték, hogy Isten intése ez a gondolat. Ezután a legközelebbi vasárnapon¹² királyi díszbe

öltözött és fejére tette a koronát; ékes díszben és pompában járt-kelt, à mint hozzá illett. Útját a templomnak vette, melyet alapjától kezdve egészen ő építtetett, megállott egy oltár előtt, mely magasabb helyen volt építve, mint a többi oltárok, a mi urunk Jézus Krisztus tiszteletére lévén szentelve; erre egy aranykoronát tétetett, de mást, mint a mit ő hordott a fején. Miután maga és fia is sokáig imádkoztak, a püspökök és főurak nagy sokasága előtt beszédet intézett az ő fiához, intvén őt, hogy mindenekelőtt szeresse és félje a mindenható Istent, az ő parancsait tartsa meg mindenben, Istennek egyházait vezesse és védje meg a gonosz emberektől. Meghagyta neki, hogy nővéreivel és ifjabb fivéreivel,¹³ valamint unokatestvéreivel és minden rokonával szemben mindig ki nem apadó könyörületességet tanúsítson. Azután, hogy a papokat tisztelje, mint atyáit, a népet szeresse, mint fiait, a gögös és gonosz embereket kényszerítse az üdvnek útjára, a zárdáknak támasza, a szegényeknek pedig atyja legyen. Hű és istenfélő szolgákat állítson az ügyek élére, a kik gyűlölik az igaztalan dolgokat.¹⁴ Senkit se mozdítson el az ő tisztjéből, hacsak nem törvényes ítélet alapján és ő maga Isten és ember előtt mindenkoron kifogástalanul viselkedjék. Miután ezeket és még sok mást elmondott fiának az egész sokaság előtt, megkérdezte tőle, vajjon engedelmeskedni akar-e az ő parancsainak. Ő pedig azt felelte, hogy szívesen engedelmeskedik és hogy Isten segítségével megtartja mindazokat a parancsolatokat, melyeket atyja reá bízott. Ekkor megparancsolta neki atyja, hogy az oltáron lévő koronát a maga kezével vegye föl és tegye a maga fejére emlékeztetésül mindazokra a parancsolatokra, melyeket atyja reá bízott. És ő teljesítette atyja rendelését. Ezután szent misét hallgattak és visszatértek a palotába. Odamenet- és visszajövetkor is a fiú támogatta atyját, a mint ezt tenni szokta, mikor csak vele volt. Nehány nappal később sok és nagyszerű ajándékkal tisztelte meg őt atyja és elbocsátotta Aquitaniába. Mielőtt elváltak volna, mert megölelték és megcsókolták egymást, kölcsönös szeretetükben örömlükben sírni kezdtek. Ő Aquitaniába sietett, a császár pedig megtartotta uralmát és címét tisztességben, a mint hozzá méltó is volt.

7. Miután elváltak egymástól, a császár nem tett semmi mást, mint hogy idejét imádságra és jótékonyásra fordította, meg könyveket javított. És Krisztusnak négy evangéliumát, a melyek Máté, Márk, Lukács és János nevérol címeztetnek, halála előtt való utolsó napon is kitűnően javítgatta görög és szíriai példányok alapján. A következő évben aztán, uralkodásának 46-ik esztendejében, januárius hónapban, fürdőtétel után láz támadta meg a császárt. Mivel bágyadtsága néhány napon át folyton erősödött, hisz nem evett és nem ivott semmit, csak kevés vizet testének fölűdítéséül, a hetedik napon azután, hogy nagy fájdalmai kezdődtek, magához hívatta jó barátját Hildibald¹⁵ érseket, hogy halálában való megerősítésül átadja neki az Úr testének és vérének szentségét. Ezután, nagyon elgyengülve, átszenvedte még azt a napot, s a rákövetkező éjszakát. A következő napon¹⁶ pedig, a mint megjött a hajnal, nagyon is jól tudván, mit akar tenni, kinyújtotta jobb kezét és a mennyire erejétől kitelt, a szent kereszt jelét rajzolta homlokára, és mellét és egész testét megjelölte e jellel. Végül aztán egymás mellé nyújtotta lábait, karját és kezét mellére tette, aztán lehunyta szemét, halkan énekelvén ezt a verssort:¹⁷ „*Uram, a te kezeidbe ajánlom az én lelkem.*“ Mindjárt azután békében elköltözött, miután derék kort ért el és hosszú éveket. Testét még aznap eltemették abban a templomban, melyet maga építtetett aacheni székhelyén, 72 éves korában, az indictio hetedik évében.¹⁹

8. Az említett dicsőséges Károly császár halála után Lajos fia útra kelt az aquitániai részekből, megérkezett az aacheni palotába és minden ellenmondás nélkül átvette mindazokat az országokat, melyeket Isten az ő atyjának adott. Ez az Úr születésének 814-ik, az ő uralkodásának első éve volt. Atyja utódként föntemplított palotában telepedett meg és mindenekelőtt sürgősen elrendelte, hogy mutassák meg neki atyjának minden kincsét, a melyeket aranyban, ezüstben, nagyon értékes drágakövekben és mindennemű házi fölszerelésben bírt. Nővéreinek kiadta az őket megillető törvényes részt, és a mi megmaradt, atyja lelkiüdvéért ajándékozta el. A kincs legnagyobb részét Rómába küldte boldogult Leó

pápa idejében, s a mi ezenfelül megmaradt, mind kiosztotta a papoknak és szegényeknek, idegeneknek, özvegyeknek és árváknak egy háromszögű ezüstasztal kivételével, mely olyan volt, mintha három pajzsot egybeillesztettek volna; ezt megtartotta magának atyja iránt való szeretetéért, de ezt is megváltotta más értékes dolgon, a mit ugyancsak atyjáért adott.

9. Ezután követek érkeztek hozzá minden országból és tartományból, valamint idegen nemzetektől, a melyek mindannyian atyjának uralma alatt valának, hirül adván neki iránta való békés hűségüket és följánlották minden kényszerítés nélkül önként fakadó engedelmességüket. Közöttük voltak a görögök követei is Amalhar trieri püspök vezetése alatt, a kit boldog emlékü Károly küldött követül a konstantinápolyi uralkodóhoz, kinek neve most nem jut eszembe. Midőn ezek megérkeztek, Lajos urat találták atyjának trónján, mivel így rendelte az Úr. Kegyesen fogadta őket és hálás köszönettel ajándokaikat; barátságosan el is beszélgetett velük, a míg nála voltak. Néhány nap multán nagy kitüntetésekkel tisztelte meg és elbocsátotta őket hazájukba, előreküldvén előttük a maga követeit, hogy minden számukra szükséges dolgot előkészítsenek, a míg csak birodalma határain belül lesznek.

10. Ugyanabban az évben fönntemlített császár megújította mindazokat a rendeleteket, a melyeket atyái idejében hoztak Isten egyházai számára és a maga kezének aláírásával²⁰ erősítette meg azokat.

11. Ekközben megjöttek a beneventumiak²¹ követei, kik az egész beneventumi területet hatalmába ajánlották és megígérték, hogy évenként sok²² ezer aranyat fizetnek adóul, a mit a mai napig meg is tettek.

12. Ugyanez időben megjött Bernhard,²³ Pippinnek, a Lajos bátyjának fia és hűbéresül ajánlotta magát neki és eskü alatt ígért hűséget. Lajos úr szívesen fogadta és nagy megtisztelő ajándékokkal tisztelte meg őt; aztán minden bántódás nélkül visszabocsátotta Italiába.

13. Ugyanez időben fönntemlített császár követeket küldött birodalmának minden részébe, hogy megvizsgálják és

kinyomozzák, vajjon történt-e valakivel valamelyes igazságtalanság és meghagyta, hogy ha találunk olyant, a ki ilyesmit akarna bejelenteni, s egészen hiteles tanúkkal bizonyítani is tudná, velük együtt azonnal eleibe járuljon. Ezek elszéledvén, megszámlálhatatlan sok embert találtak elnyomatásban, részint azáltal, hogy atyai örökségüktől megfosztották, részint, hogy szabadságukból kiforgatták őket; ilyesmit pedig gonosz jellemű, rossz indulatú szolgák: a grófok és helyetteseik²⁴ szoktak cselekedni. Mindezeket az intézkedéseket, melyeket atyja idejében istentelenül gonosz kezű szolgák vittek véghez, föntemlített császár megsemmisítette. Az elnyomottaknak visszaadta atyai örökségüket, a jogtalanul szolgaságba hajtottakat fölmentette és elrendelte, hogy mindezek okmányt kapjanak, melyeket sajátkezű aláírásával erősített meg. És ezt hosszú időn át szokta volt tenni.

815 14. Uralkodásának második évében egyetemes birodalmi gyűlést tartott a szászok földjén,²⁵ a mikor is sok üdvös határozatot rendelt. Fölkeresté őt itt a danaok²⁶ békét kérő követése is, valamint az összes szomszédos pogány nemzetek is megjelentek előtte, úgyszintén a már említett Bernhard is eljött hozzá, a kit megint visszabocsátott Italiába. Lajos király, miután birodalma határait azokon a részeken megerősítette, visszatért székhelyére, az aacheni palotába, s ott is töltötte a telet.

816 15. A következő évben hadat küldött a keleten lakó szlávok ellen, a kik fölött, miután alaposan megszorongatták őket, Isten ajándékából győzelmet is arattak. Ezután ki-ki visszatért otthonába.

16. Ugyanez évben meghalt Leó, a római pápa, és István²⁸ lépett az ő örökségébe. Azután, hogy a pontificatust elnyerte, tüstént megeskette az egész római népet a Lajos iránt való hűségre; és követeket küldött említett császárhoz, tudtúl adván neki, hogy nagyon szeretne találkozni vele, bárhol, a hol neki éppen tetszik. Ennek hallatára viharzó örömben tört ki és azonnál követeket küldött a szentséges pápa elébe, hogy megvigyék neki sokszoros üdvözlését, s szolgálatára legyenek. Követei után maga Lajos király is elébe

sietett a főntemlített pápának. A mikor a nagy rheimsi síkságon összetalálkoztak, mindketten leszállottak lovukról és a fejedelem, háromszor borulván le egészen a földre a szentséges pápa lábai előtt, a mikor harmadszor is fölkel, ezekkel a szavakkal üdvözölte a pápát, mondván:²⁹ *Áldott, ki jön az Úrnak nevében. Az Isten az Úr, a ki világot gyűjtött előttünk.* A pápa így válaszolt: *Áldott legyen a mi Urunk Istenünk, a ki megadta szememnek látnia a második Dávid királyt.* Békés egyetértésben megölelték és megcsókolták egymást, s azután a templomba siettek. Hosszú imádkozás után fölállott a pápa és papsága jelenlétében ünnepélyes hangon dicsőítő beszédet:³⁰ mondott a királyhoz.

17. A pápa azután sok és nagy ajándékkal tisztelte meg őt, összes nagyjait és szolgálait, valamint Irmingard királynét is. A következő vasárnapon³¹ pedig a templomban, még a szent mise előtt, a papság és az egész nép jelenlétében császárrá szentelte és kente föl őt és egy csodás szépségű, nagyon értékes drágakövekkel kirakott koronát tett föl a fejére, a melyet erre a célra hozott magával. És Irmingard királynőt Augusta-nak (császárnőnek) nevezte és fejére aranykoronát tett. A míg ott tartózkodott a szentséges pápa, mindennap tárgyalást folytattak Isten szent egyházának javát illetőleg. Miután a császár nagy és számtalan ajándékkal tisztelte meg őt, háromszor sőt még többször annyival, mint a mennyit kapott, mert mindig az volt a szokása, hogy inkább adjon, mint kapjon, visszabocsátotta őt Rómába, követeket is küldvén vele azzal a parancscsal, hogy egész útja alatt tisztességgel szolgálatára legyenek.

18. Miután Rómába visszatért, főntemlített pápa néhány nap mulva³² meghalt. Csakhamar azután némely csodajelben Isten világosan kinyilvánította, hogy ő életében igaz tisztelője volt Istennek. Utána Paschalis pápa következett.

19. Innen visszatért a császár és megérkezett székhelyére, az aacheni palotába. Ő pedig napról-napra gazdagabb lett a szent erényekben, a mit hosszú volna elősorolni. Termete pedig középnagyságú volt, szemei nagyok és fénylők, tekintete nyílt, orra hosszú és egyenes, ajka nem tulságos vastag és nem is

vékony, melle hatalmas, vállai szélesek, karja nagyon erős, úgy hogy a nyilazásban, vagy a lándzsadobásban őt senki sem tudta utolérni; keze hosszú, ujjai egyenesek, lábszárai hosszúak és természetéhez képest vékonyak, lába hosszú, hangja férfias. A görög és latin nyelvekben alapos műveltsége volt, de a görögöt jobban értette, mint beszélte; a latint ellenben úgy beszélte, mint anyanyelvét. Minden iratban egész világosan ismerte azoknak lelki és erkölcsi értelmét, nem különben az örök életre vonatkozó magyarázatukat is.³³

A nemzeti énekeket, melyeket ifjúkorában tanult, megvetette, azokat sem olvasni, sem hallani, sem tanítani nem akarta. Erős, tagbaszakadt ember volt, sürge és tevékeny, lassú a haragra és gyors a könnyörületre. A hányszor reggelenként — mindennap — a templomba ment imádkozni, letérdelvé, homlokával megérintette a padlót, aztán sokáig imádkozott alázatosan, néha könnyek között; és mindig ékeskedett is minden jó erényben. Annyira adakozó volt, hogy — a miről sem a régi könyvekben, sem a mostani időkben sohasem hallottunk — azokat a királyi falvakat, melyeket atyja, nagyatya és dédatya birtak, híveinek engedte át örökös birtokul, miről okmányokat állíttatott ki, s azokat gyűrűjének rányomása, meg sajátkezű aláírása által erősítette meg. Ezt pedig hosszú időn át szokta volt tenni. Ételen és italban mértékletes volt, öltözetében meg egyszerű. Sohasem pompázott aranyos ruhában, kivéve a legnagyobb ünnepeket, a mint elődei is szokták tenni. Akkor, ilyen napokon, az ingen és lábravalón kívül nem vett magára másfélét, csak aranyszövetű öltönyöket: aranyos tunikát, aranyos övet és ragyogó aranyos kardot, aranyszövésű köpenyt és aranyos lábvértet viselt, fején meg aranykoronát, kezében aranyos botot. Sohasem nevetett hangosan, még akkor sem, mikor nagy ünnepek alkalmával a nép mulattatására zenészek, bohócok és színészek lépven elő az ő asztalához énekesekkel és citherásokkal egyetemben, a nép megfelelő mértékben³⁴ jelenlétében is kacajra fakadt, ő még fehér fogait sem mutatta sohasem nevéttében. Ebéd előtt mindennap elemózsiát osztott ki a szegények között, s bárhol volt is, mintha vendégfogadó lett

volna háza.³⁵ Augusztus havában pedig, a mikor a szarvasok jól meghíztak, vadászattal töltötte idejét egészen addig, míg a vadkan-időszak eljött.

20. Mindenben bölcsen és elővigyázattal járt el és semmit sem tett megfontolás nélkül, csakhogy többet bízott tanácsosaira, mintsem szükséges lett volna; ezt a gyakori zsolttár-énekelés és állandó olvasás idézte elé, meg valami más, a minek nem ő volt az oka. Mert már régóta megvolt az a nagyon rossz szokás, hogy a legalacsonyabb rendű szolgálk közül lettek főrangú püspökök, s ezt ő nem akadályozta meg. Pedig ez a legnagyobb baj a keresztény népre nézve, a mint a királyok könyve is bizonyítja Jeroboamról, Nabad fiáról, a ki rabszolgája volt Salamon királynak, s utána ő nyerte meg a hatalmat Israel fiainak tíz törzse fölött. Ezt mondja ugyanis róla az írás: *Ézen szavak után ugyan nem tére meg Jeroboám az ő gonosz útáról, hanem ellenkezőleg, papokat rendelt a nép legutolsói közül a magas helyeken való kápolnákba. És a ki neki tetszik vala, annak a kezét töltötte meg, hogy lenne a magas helyeken való kápolnáknak papja. És e dolog ada okot Jeroboám házának büntetésére, hogy kigyomlátnék és eltöröltetnék a föld színéről.*³⁶ Az ilyenek, mihelyt elérik a hatalom tetőpontját — bármilyen barátságosak és bizalmasak voltak is addigélé — most mindjárt haragosak, civakodók, rágalmazók, makacsok, igazságtalanok kezdenek lenni, minden alattvalójukat megfenyegetik, s hasonló dolgok által törekednek arra, hogy tőlük mindenki féljen, s hogy őket mindenki magasztalja. Alacsony rokonságukat rögtön iparkodnak kiragadni megérdemelt szolgáltságuk jármából, s őket szabad sorba helyezni. Némelyiküket kitaníttatják a szabad tudományokban, másikat nemes nőkkel házásítják össze, s viszont nemes fiaikat arra kényszerítenek, hogy az ilyenek leányrokonait vegyék nőül. Mert senki sem élhet velük békében, csak egyedül azok, a kiknek velük ilyen összeköttetések vannak; a többiek azonban nagy szomorúságban, sirásban és jajgatásban töltik napjaikat. Az említettek rokonai bizony, mihelyt valamelyes értelmiségre tesznek szert, a nemesrangú öregeket kinevetik és lenézik; mindjárt fenhéjázók, állhatatlanok, kicsapongók, sze-

méremetlenek és tiszteletlenek: ugyancsak kevés jó marad meg rajtuk. Miután tehát ezek az uruk iránt köteles szent tiszteletet eldobják maguktól, nem akarják megérteni a kánoni írást, mely az apostolok gyülekezetének nevezetik, a hol t. i. ezeket mondja (az Úr): *Ha a püspöknek szegény szülei vannak, adjon nekik annyit, mint a szegényeknek, hogy az egyházi vagyón el ne pusztuljon.*³⁷ Szent Gergelynek „pastoralis” című könyvét nem akarják elismerni.³⁸ Mert bizony senki sem hiszi, hogy viselkednek ők, csak azok, a kik ezt a bajt szüntelenül tűrni kénytelenek. Rokonaikat pedig mihelyt valamelyes értelmiségre tettek szert — a mi nagyon veszedelmes annak is, a ki adja, annak is, a ki kapja — az egyházi rend kötelékébe vonják be. S jóllehet némely dolgokban jártasok is, mégis sokkal több a bűnük, mint a tudományuk. Gyakran megtörténik, hogy az egyház pásztorja nem meri a kánoni igazság elé szólítani a hanyagokat és kártevőket, épen rokonainak bűnei miatt; ezt a szent tisztséget némelyek gyakran nagyon is lenézik, mivel ilyen emberek állnak az élén. És ezért bár tetszenék Istennek most és mindörökre gyökerestől kiírtani ezt a nagyon rossz szokást a királyok és fejedelmek lelkéből, hogy többé elő ne forduljon a keresztény világban. Ámen.

817 21. Főntemlített császár azonban Lothár fiát jelölte ki arra, hogy halála után átvegye tőle mindazokat az országokat, melyeket isten atyjának keze által adott át neki, és hogy ő viselje atyjának címét és méltóságát. A másik két fiú ezért megharagudott.

22. Ugyanez évben Bernhard, Pippinnek egyik ágyasától született fia, gonosz emberek ösztökélésére fölkelt nagybátyja ellen, s a hatalomból kibuktatni akarta.³⁹ Tudniillik mindig akadtak gonosz tanácsadói. Mihelyt a császár erről értesült, útnak indult aacheni palotájából és megérkezett Cavillo⁴⁰ városába; itten találkozott Bernharddal és gonosz tanácsadóival, a kik jelentkeztek előtte és őrizet alá helyeztettek. A császár pedig itt ülte meg az Úr születésnapját.

818 Innen visszatért székhelyére, Aachenbe, és husvét után nagy birodalmi gyűlést tartott, a hol vizsgálat alá vette a hűtleneknek minden effajta hitvány összeesküvését. Kiderült

aztán, hogy ebben a lázadásban többen voltak részesek frankok és langobardok egyaránt; ezeket mind halálra ítélték a püspökök kivételével, a kiket később vallomásuk alapján méltóságoktól megfosztottak. Ezek voltak Anselm, milanói, Theodulf, orléansi, és Wolfold, cremonai püspök. A többiekre kiszabott halálos ítéletet a császár nem akarta végrehajtani; tanácsosai azonban megvakították Bernhardot, valamint bűnös társait: Egitheust, Reginhardot és Reginhart is; ez utóbbi fia volt Hardrad leányának, az egykori hűtelen austriai hercegnek,⁴¹ a ki régen ezelőtt föl akart kelni Károly császár ellen, hogy birodalmát meggyöngítse, és a kit magát is ugyanarra a büntetésre ítélték, mint a melyet leánya fiának kellett elszenvednie cinkostársaival együtt.

23. Bernhard harmad napon megvakíttatása után⁴² meghalt. A császár ennek hallatára jó hosszú időn át nagy fájdalommal siratta őt és minden püspöke előtt megvallotta és ítéletük alapján bűnbánatot vett magára azért a nagy bűnért hogy nem akadályozta meg tanácsosait e megcsönkítés végrehajtásában. Ezért is lelkének megtisztulásáért sok ajándékot adott a szegényeknek.

24. Ugyanekkor elrendelte, hogy testvérei: Drogo, Hug és Theodorich,⁴³ fölvegyék a tonsurát, hogy a vizályt lecsöndesítse; aztán kitaníttatta a szabad tudományokban, s később is tisztességgel ellátta őket: Drogonak püspökséget, Hugnak kolostorokat⁴⁴ adományozott.

25. Majd Britanniába⁴⁵ vonult a császár hadserege élén, a hol is, miután hercegüket Murcomannust megölték, azt az egész földet hatalma alá hajtotta. Mikor innen visszatért, Irmingard királynét lázbetegségben találta, ki néhány nappal később békében meg is halt.

26. A következő évben nőül vette Welfnek, az egyik **819** legelőkelőbb bajor nemzetség sarjának, Judith nevű hajadon leányát, a ki anyja, Eigilwi, révén a legelőkelőbb szász nemzetséghez tartozott; ő lett tehát a királyné, t. i. nagyon szép volt. Ugyanez évben egyetemes birodalmi gyűlést tartott Ingelheim királyi községben.

27. A következő évben hadsereget küldött a keleten **820**

- lakó szlávok ellen, a kiknek Liduit⁴⁷ nevű vezérét megszalasztották és földjét elpusztították. Innen aztán megint hazatértek.
- 821** 28. A következő évben egyetemes birodalmi gyűlést tartott és ugyanakkor Lothár, a királynétól való elsőszülött fia, nőül vette Hug grófnak leányát, a ki bizonyos Etich nevű herceg nemzetségéből való, s minden embernél félnélkebb volt. Ugyanis olyas történeteket beszélt el neki az ő haza népe, hogy egykor még a lábát sem merete kitenni a kerítésen kívül. Már ekkor fenyegetett részéről (t. i. a Lotháréről) a hűtlenség, melyet főntemlített apósa és sok más gonosz embernek sugallatára atyja iránt tanúsított. Onnan aztán Lothár feleségével együtt Wormsba ment vissza.
- 822** 29. A következő évben egyetemes birodalmi gyűlést tartott az attiniacumi székhelyen.⁴⁸ Lothár fiát feleségével, Irmingardával együtt onnan Italiába küldte. Azután a császár is útra kelt és Frankfurtba ment, ott töltvén az Úr születése ünnepét.
- 823** 30. Azután követekül küldte Rómába a tisztelendő apátot és presbytert Adalungot⁵⁰ meg Hunfried rhätiai⁵¹ herceget, a miatt az illetlen gyanúsítás miatt, mellyel a római nép illetve Pascalis római pápát, azzal vádolván őt, hogy többeket meggyilkoltatott. Főntemlített pápa a Lateránban nevezett követek, a római nép, 34 püspök, öt presbyter és diaconus jelenlétében esküvel tisztázta magát. E követek távozása után nem-sokára meghalt főntemlített pápa, kinek holttestét a római nép nem akarta Szent Péter apostol templomába temetni, mindaddig, a míg Jenő pápa nem lépett örökébe, s maga meg nem parancsolta, hogy azon a helyen temessék el testét, melyet életében maga építtetett.
- 824** 31. A következő évben a császár másodszor is Britanniába vonult, s azt az egész földet kegyetlenül pusztította lakóinak hűtlensége miatt.
- 825** 32. A következő évben Aachenben volt egy nagy hadsereggel, a hova megjöttek a bulgárok követei nagy ajándékokkal; jóságosan fogadta őket és azután haza küldte.
- 826** 33. A következő évben pedig az ingelheimi királyi palotában tartózkodott, a hova eljött a danaok közül való Heriolt,

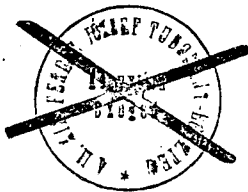
a kit a császár emelt föl a keresztelő szent kút mellől,⁵³ a feleségét pedig Judith császárné emelte föl. Ekkor a császár neki adta Frisiának nagy részét és kitüntető ajándékokkal tisztelvén meg őt, követeivel együtt békében elbocsátá.

34. A következő évben hadseregét a saracénok ellen **827** küldte. A másik évben útra kelt Ingelheimból, s miután egyete- **828** mes birodalmi gyűlést tartott, megérkezett Commerciacumba.⁵⁴

35. A következő évben Wormsba ment, a hol is Károly **829** fiának, a ki Judith császárnétól született, átadta az alamann földet, Rhätiát és Burgundiának egy részét, fiainak: Lothárnak és Lajosnak jelenlétében; meg is haragudtak ezért ők, valamint testvérük, Pippin is.

36. A következő évben aztán a császár elhagyta aacheni **830** palotáját és Compendiumba⁵⁵ ment, a hol fia, Pippin, találkozott vele atyjának főrangú uraival egyetemben, u. m. Hilduvin főkaplással,⁵⁶ Jesse ambianumi⁵⁷ püspökkel, Huggal⁵⁸ és Matfrieddel,⁵⁹ Elizachar apáttal, Gotfrieddel és még sok más gonosz emberrel, a kik a császárt az uralomból kibuktatni akarták; ezt azonban megakadályozta szeretett Lajos fia. Ezek az említett gonoszok sok ártalmas dolgot vétettek szemére, ezeket elmondani és elhinni is bűn volna. Azt mondták, hogy Judith királynét meggyalázta bizonyos Bernhard⁶⁰ herceg, ki a királyi nemzetségből való volt és a császárnak keresztfia, mindezt persze hazudták; hatalmukba kerítették Judith királynét, s erőszakkal fátyolt adván reá kolostorba küldték, testvéreit, Konrádot és Rudolfot megnyirták és kolostorba küldték.

37. Ugyanez évben a császár elment Niwimagum⁶¹ kastélyba, mely a Waal nevű folyó mellett fekszik; ide birodalmának minden részéből nagy tömeg ember gyűlt össze, közöttük főntemlített ellenségei is, kiket a császár hatalmába kerített, s őrizet céljából szétszította őket. Lothár fia pedig esküvel ígért hűséget, hogy jövőre soha olyasmit nem fog tenni. Ugyanitt Jessét is letették a püspökök igazságos ítélete alapján. Jelen volt hasonló nevű fia is, a ki minden munkájában segítségére volt atyjának. Onnan a császár székhelyére, Aachenbe ment, a hol találkozott feleségével, a kit tisztességgel

fogadott, mivel így rendelte Gergely római pápa más püspököknek igazságos ítélete alapján.

831 38. A következő évben pedig a császár theodoi⁶² palotájában tartózkodott fiaival Lothárral és Lajossal; ott megjelent említett Bernhard herceg is és tisztázta magát a fõntemlített gyalázat alól, miután senki sem akadt, ki az említett dolgot fegyverrel rábizonyítani mert volna.

832 39. A következõ évben aztán husvét után az a hír terjedt el, hogy hasonló nevű fia (Lajos) Lothár tanácsára ellenségképen akarja fölkeresni atyját és egészen szent Nazarius kolostoráig haladt előre, a hol rövid ideig tartózkodott, addig, a míg atyja Magontiába⁶³ érkezett, s egybegyűjtött hadával utána indult. Nevezett fia azonban visszatért hazájába⁶⁴ és várta atyjának megérkezését, magát megvédelmezni akarván vele szemben. Mikor azonban atyja megérkezett, magához rendelte õt, s szívesen is fogadván, békés megbeszélést tartottak, s néhány nap multán nagy szeretetben elváltak. A fiú otthon maradt, atyja visszatért Franciába.

40. A mikor pedig Frankfurt székhelyére érkezett, ottan eleibe jött Lothár fia, s engedélyt kért atyjától, hogy tisztázhassa magát arra nézve, hogy õ sem akarataival, sem buzdításával nem mûködött közre azokban a bajokban, melyeket öccse okozott atyjának; s hogy ez mennyire igaz, nagyon sokan tudják.⁶⁵

41. Mialatt a király ugyanezen a helyen tartózkodott, híre jött, hogy Pippin fia lázadást akar szítani atyja ellen. Ő nagy gyorsan Limodia⁶⁶ városáig vonult ellene, s megparancsolta fiának, hogy feleségével és gyermekeivel együtt menjen Franciába. Atyja parancsát vevén, elõször is elment egészen Theotuadum⁶⁷ székhelyig, de onnan visszafordult, s gyorsan Aquitániába sietett. A császár azután visszatért székhelyére Aachenbe, a hol kevés ideig maradt. Innen Wormatia városába ment még a quadragesima szent ideje elõtt.

833 42. Husvét után arról értesült, hogy fiai ismét hozzá akarnak jönni nem békés szándékkal. Hadseregét összegyűjtven, elejükbe sietett egészen addig a nagy térségig, mely Argentoria és Basila⁶⁸ közt terül el és a melyet még ma is

a hazugság mezejének (Campus mendacii)⁶⁹ neveznek, a hol nagyon sok embernek hűsége lett semmivé. Fiai pedig Ger-gely⁷⁰ római pápával jöttek elébe, s bármit követeltek is tőle, atyjuk semmiben sem engedett. Nehány nappal később tár-gyalásra jöttek össze a császár és nevezett pápa, a hol rövid beszélgetés után a pápa nagy és sok ajándékkal tisztelte meg őt. Miután mindketten visszatértek sátorukba, a császár pom-pás ajándékokat küldött említett pápának Adalgund, a tisz-a tiszteletreméltó apát és presbyter által. Akkor többen, főleg a kik annak előtte is bántották, azt tanácsolták, hogy hagyják el a császárt és pártoljanak át fiaihoz; mivel a többiek en-gedtek, egyik éjen legnagyobb részük ott hagyta őt és sátra-ikat elhagyván, a fiúkhöz mentek át. A következő reggelen néhányan, a kik visszamaradtak,⁷¹ a császárhoz mentek, a kiknek ezt parancsolta, mondván: *menjeteK, úgymond az én fiaimhoz. Nem akarom, hogy értem egyetlen ember is kárt szenvedjen életében, vagy testében.* És ezek sűrű könnyek között elhagyták őt.

Ekkor már felesége is kezükben volt, kit elszakítottak tőle, esküvel erősítvén, hogy nincs szándékukban sem meg-ölni, sem megcsonkítani őt,⁷² hanem azonnal elküldték az itáliai Tartuna⁷³ városába és ott tartottak őrizet alatt. Nem sokkal ké-sőbb kezükbe kerítették atyjukat is és magukkal vitték őt, majd elváltak egymástól; Pippin Aquitaniába ment, Lajos Bawariába.

43. Lothár pedig magával vitte atyját Compendium váro-sába és itt a püspökökkel, meg sok másokkal egyetemben nagyon sok bántalmat okozott neki. Megparancsolták neki, hogy vonuljon kolostorba és maradjon is ott egész élete végéig. Ő azonban vonakodott, s nem egyezett bele akara-tukba. Ugyanis a püspökök mindnyájan keményen ellene vol-tak és pedig leginkább azok, a kiket legalacsonyabb szolgál-sorsból emelt föl tisztségükre, s ezekkel, a kiket idegen nem-zetek tagjaiúl ilyen magas polcra juttatott.

44. Ekkor kiválasztottak egy szemérmetlen és nagyon durva embert, a kít Eborheimsi püspöknek hívtak, ezt az ősrégi szolgatörzsből valót, hogy a többiek hazugságaival a császárt embertelenül bántalmazza. Hallatlan dolgokat beszél-

tek és hallatlan dolgokat követtek is el, mindennap gyalázó szemrehányásokat tevén neki. Oldaláról leoldották a kardot és a maga szolgálainak ítélete alapján vezeklő szőrcsuhát adtak föl reá. Ekkor beteljesült Jeremiás próféta mondása: *A szolgálak uralkodtak rajtunk.*⁷⁴ Óh milyen jól visszafizettél neki! Szabaddá tett téged, nem nemessé, mert ez lehetetlen. A szabadság után biborba és palliumba öltöztetett téged; te pedig szőrcsuhát adtál reá. Ő fölemelt téged, érdemetlent, a papi méltóság csúcsára; te pedig hamis ítélettel el akartad őt űzni atyái trónjáról. Kegyetlen, miért nem értetted meg az Úr tanítását: *Nem feljebb való a szolga az ő uránál.*⁷⁵ Miért vetted meg annak az apostolnak parancsolatait, a kit egészen a harmadik égbe ragadtak föl, hogy az angyalok között tanulja meg, milyen parancsokat adjon az embereknek? Ő ezeket rendeli, mondván: *Minden lélek a felső hatalmasságoknak engedelmes legyen, mert nincsen hatalmasság, hanem Istentől.*⁷⁶ Ismét egy másik azt mondja: *Az Istent féljétek, a királyt tiszteljétek. Szolgálak, a ti uraitoknak engedelmesek legyetek minden félelemmel, nemcsak a jóknak és mértékleteseknek, hanem a keményeknek is.*⁷⁷ Te azonban nem félted Istent, s a királyt nem tisztelted. Ha pedig bárki is elnyerheti Isten kegyelmét, ha ezeket a parancsolatokat megteszi, bizonyára Isten haragja lesz osztályrésze annak, ki azokat megveti. Kegyetlen, ki volt a te tanácsadód, avagy a te vezetőd? Nemde az, a ki király a gögösség minden fia fölött? aki azt mondta az Úrnak, az ő teremtményének: *Mindezeket néked adom, ha leborulva tisztelendesz engemet!*⁷⁸ Óh uram Jézus Krisztus, hol volt a te angyalod, a ki Egiptomnak minden elsőszülött gyermekét egy éjen át könnyű szerrel kiirtotta? és az, a ki az assyrok táborában, Sennacheribb, e gonosz király alatt, egyetlen éjen 185000 hűtlen embert ölt meg, a mint erről Ezsaiás próféta tanuskodik.⁷⁹ Avagy az, a ki az ifjabbik Heródest beszéde közben úgy lesújtotta, hogy nemsokára férgek rágódtak rajta?⁸⁰ És te föld, a ki őt akkoriban hordoztad, miért nem nyitottad meg a torkodat, hogy elnyeljed őt, mint egykor Dathannal és Abironnal tetted? Te nem értetted meg a te hármas törvényedet, mely így szól:⁸¹ *Abrak, korbács és teher a számárnak,*

kenyér, büntetés és munka a szolgának. Terólad jövendőt Zachariás próféta, mondván:⁸² *Nem fogsz élni, mert hazugságot mondtál az Úrnak nevében.* Isten nyilvánvalóvá tette a te rosszaságodat és megtartotta számára a hatalmat és az ő dicsőségét. Nagyravágyásod és hazugságod miatt nagy gonoszságban elveszítéd magad. Súlyedj hát a gyalázatba egészen életed végéig. Nagyravágyásodnak és hamisságodnak lejtőin növekedjék napról-napra a te gyalázatod, valamint a kicsiny szám a legnagyobbra nő meg a számtani tudomány által. Kegyetlen, eddigelé még nem teljes a te kánon szerint való büntetésed; de nagyon szükséges, hogy teljessé váljék a te nagyobb gyalázatodra. A te atyáid kecskepásztorok voltak, s nem fejedelmi tanácsadók. Te a többiek ítélete alapján elmozdítottad Jessét⁸³ a papi méltóságból; most megint visszahelyezted őt az előbbi állásba. Vagy akkor, vagy mostan hamis volt a te ítéleted; utánzója voltál annak, a kiről a költő így énekel az Aeneis hatodik könyvében:⁸⁴

„Űl a szerencsétlen Theseus, s Phlegyas, valamennyi
Közt a legnyomorúbb, így int főnhangon az árnyból:
„Istent félni tanulj s igaz életet élni halandó!”
Ítt van a gaz, ki eladta honát, a trónra bitorlót
Állított, s haszonért törvényt bontott is, adott is“.

Mit tudjak én neked még többet is mondani? Ugysem tudnám a te minden hitványságodat kifejtteni és előszámlálni, hacsak a nyelvem nem volna vasból, az ajkaim pedig ércből.⁸⁵ De ha volna valaki, a ki a te minden gazzetteidet költői versben apróra elbeszélni akarná, talán túltehetne a smyrnai látnokon, a régi Homeroson és a Mincius mellől való Vergiliuson⁸⁶ Ovidiusszal együtt. De úgy hisszük, hogy a legkegyesebb császár (piissimi principis) megpróbáltatása, melyet a leghitványabbaktól szenvedett, semmi másért nem volt, csak hogy megbizonyuljon az ő jósága, mint egykor a boldog Jób türelme. De nagy különbség volt kettőjük üldözői között. Azok, a kik Jóbot bántalmazták, a boldog Tóbiás könyve szerint királyok voltak; de a kik őreá (t. i. a császárra) mérték a

legnagyobb csapást, azok törvény szerint való szolgálai voltak neki és az ő atyjainak is.

45. Compendiumból aztán elvitték a legkegyesebb császárt az aacheni palotába. Ennek hallatára hasonló nevű fia visszatért Bawariából, mert nagy fájdalmat érzett az atyját ért igazságtalanság fölött. Mikor megérkezett Frankfurt városába, rögtön követekül küldte innen Gozbold⁸⁷ apátot és presbytert, meg Morhard palotagrófot, azzal a követeléssel és parancscsal, hogy atyjára emberségesebb ítéletet hozzanak. De bátyja, Lothár, nem szívesen vette ezt a dolgot. Miután ezek a követek visszatértek, rögtön másokat küldött atyjához, a kiket azonban még abban is megakadályoztak, hogy őt láthassák.

46. Azután útra kelt Lothár Aachen városából és megérkezett Mainzba, a hol találkozott öccsével, s a hol nagyon is egyenetlen megbeszélést tartottak abban az ügyben, mert a Lothár-pártiak valamennyien igazságtalanul ellenségei voltak atyjának, a Lajos emberei pedig hívek voltak atyjához és ő magához is. Onnan visszatért Lothár Aachen városába és ott ünnepelte meg az Úr születése-napját, mialatt atyja még mindig fogságban volt.

834 47. Vízkereszt ünnepe után Lajos ismételtén követeket küldött atyjához a tiszteletreméltó apát és presbyter: Grimald,⁸⁸ meg a nemes és hűséges Gebaard herceg⁸⁹ személyében. Ezek Aachenbe érkezvén, Lothár megengedte nekik, hogy meglátogassák atyját, de fölügyázók jelenlétében; ezek közül az egyiket Otgár püspöknek⁹⁰ hívták, a másikat a hűtelen Righardnak.⁹¹ Ez alkalommal üdvözölték őt hasonló nevű fia nevében. A titkos üzenetet azonban a jelenlevő örök miatt nem akarták neki megmondani, de bizonyos jelek és mozdulatok által megértették vele, hogy hasonló nevű fia nem helyesli atyjának ilyenén büntetését.

48. A követek távozta után Lothár arra kényszerítette atyját, hogy menjen vele megint Compendiumba, a mibe ő beleegyezvén, fiával együtt útra kelt. Ennek hallatára hasonló nevű fia erős hadsereggel utánuk ment; mikor már közelükbe ért, Lothár szabadon bocsátotta atyját, és elvált tőle gonosz tanácsadóival egyetemben. Hasonló nevű fia pedig hozzámént,

tisztességgel fogadta őt és megint visszavitte székhelyére, Aachenbe, és isten parancsára visszahelyezte őt az uralomba és helyére. És ugyancsak ott ülték meg az Úr szent husvétjának ünnepét. Ennek hallatára Ebo azonnal elakart menekülni; de elfogták és akarata ellenére a császár színe elé vezették, a ki őrizet alá helyezte őt.

49. Ugyanez évben, mely uralkodásának 21. éve, bűnbocsánatot hirdetett mindazoknak, a kik tőle akaratuk ellenére pártoltak el. És ez nem is volt terhes, sem nehéz feladat annak, a ki a legkegyesebb a császárok között; hiszen előbb is megbocsátott ellenségeinek, teljesítvén azt az evangéliumi parancsot, mely így szól: *Bocsássatok meg és nektek is megbocsáttatik.*⁹² Jeles és nagy jutalmat fog nyerni attól, a ki parancsúl rendelte: *A kit pedig az Úr szeret, azt megfenyíti; és megostoroz mindenkít, a kit fiául fogad.*⁹³ És a ki az Úrnak fenytéseit önkényt magára nem veszi, nem lehet az ő fia.

50. De mindenképen óvakodni kell attól, nehogy jövőre megtörténjék, hogy szolgák legyenek az ő tanácsosai; mert ezek, ha megtehetik, leginkább arra törekednek, hogy a nemeseket elnyomják, s hogy magukat silány nemzetségükkel együtt magasra feltolják. Ilyesmi nem illik az ő szent méltóságához, ilyesmi ritkán történt meg boldogemlékezetű atyja idejében, hogy valaki ezek közül méltóságra jutott volna. És az erős fegyelem az ilyent is megtanította arra, hogy ne kezdjen el majd gőgösködni. Nagyon nagy szükség van rá, hogy ez a példa követésre találjon. És a mint ő megpróbáltatása idején is megmaradt a legkegyesebb császárnak, ezek épen oly nagy mértékben szorongatták őt, a ki rájuk, méltatlanokra, minden jóságát rápazarolta. S hogy még miket tesznek alattvalóikkal, arról senkinek sem kell kérdezősködni.⁹⁴

51. Miután a császár a hatalomban megerősödött, hűséges követeket küldött Itáliába, hogy visszahozzák feleségét, a kit már annyi hazugsággal sujtottak. Ezek oda érkezvén, tisztességgel magukhoz vették őt és öröm meg vígság között vitték meg a császárhoz, a ki akkoriban aacheni székhelyén tartózkodott.

52. Lothár pedig Cavillonum városában tartózkodott, a hol sok minden rosszat elkövetett: kirabolta Istennek egyházait, és atyjának híveit, a hol csak kezébe kerültek — a követek kivételével mégis — martyrokká tette.⁹⁵ Azonkívül egy apácát, a ki Bernhard hercegnek Gerbirch nevű leánya volt, boros hordóba záratott, s bedobotott az Araris folyóba, melyről a költő így énekel:⁹⁶

Száműzött Parthus hamarabb kóstolja meg Arart,⁹⁷
A Tigris Germán . . .

Sokáig kínozza őt ottan, a míg megfojtotta gonosz tanácsosai feleségeinek ítélete alapján, hogy beteljesüljön a zsoltár jövendölése: *Szent leszel a szenttel, a gonosszal pedig gonosz leszesz.*⁹⁸

53. Ezután a császár követeket küldött hozzá, a tiszteletreméltó Markward apátot⁹⁹ és vele több más hívét, egy intő levéllel, a melyben mindenekelőtt arra figyelmeztette őt, emlékezzék meg a mindenható Istenről és az ő parancsolatairól, térjen le a gonoszság útjáról, lássa be, milyen szigorú ítélet vár arra, ki megveti Istent az ő parancsaiban. Azt mondja ugyanis Isten az ő parancsolataiban.¹⁰⁰ *Tiszteld atyádat és anyádat, és: A ki atyját vagy anyját gyalázza, halállal haljon.* Ezt a szabályt nem a próféták, s nem is az apostolok által hagyta meg, hanem Isten maga írta meg, s rendelte el, hogy megtartsák, és hogy milyen súlyos dolog ezt meg nem tartani, később maga mutatott rá a Deuteronomionban, mondván:¹⁰¹ *Ha valakinek makacs és erőszakos fia van, a ki nem hallgat atyja vagy anyja parancsára és fenytés után sem engedelmeskedik, ragadják meg őt, s vezessék a város vénei és az ítélőszék elé, mondván nekik: Ez a mi fiunk makacs és erőszakos, nem hallgat intéseinkre, dorbézoló, fényűző és lakomázó: kövezzék meg őt a város népe és haljon meg, hogy eltávolítsátok közülünk a bajt. És egész Israel hallja meg, hogy féljen.*

54. Miután Lothár a fentemlített követekkel tárgyalást folytatott, követségük nagyon felbőszítette őt, s büntetéssel

fenyegette őket, a mi mindéideig nem teljesült, s később is aligha fog teljesülni. Ezek visszatértek tőle a császárhoz, s jelentést tettek mindarról, a mit hallottak. Ezek fölött atyja nagyon elbúsulta magát, s nagy tömeget gyűjtván össze, elindult, hogy őt felkeresse. Hozzácsatlakoztak fiai is, Pippin nyugatról, hasonló nevű fia pedig keletről, mindketten nagy sokasággal, szolgálatkészen atyjuk iránt. És mikor közel jutottak Orléans városához, melynek közelében Lothár már említett gonosz tanácsadóival együtt tartózkodott, atyja intéseire sem akart megnyugodni, hanem egy éjszaka eltávozott — mintegy elmenekült — tőle. A császár ekkor követeket küldött utána, Badaradus¹⁰² szász püspököt, Gebhardust,¹⁰³ ezt a nemes és hűséges herceget és rokonát, a bölcs Berengart.¹⁰⁴ Ezek megjövén hozzá, főntemlített püspök a mindenható Isten és minden szentjeinek nevében meghagyta neki, hogy válják meg gonosz tanácsadóinak társaságától, hogy a császár hívei megbizonyíthassák, vajjon azt akarja-e isten, hogy viszályuk továbbra is fönmaradjon-e, vagy sem. A püspök követi jelentése után főntemlített hercegek előadták, a mit nekik meghagytak. Azután tüstént felkérte őket, hogy rövid időre távozzanak, mire tüstént visszahívta és arra kérte őket, hogy adjanak tanácsot neki minden dolgaiban. Azok pedig arra utasították őt, hogy kegyelemre adja meg magát a többi pártütővel együtt atyjának, előre is biztosítván nekik a békét. És ő megígérte, hogy azokkal együtt elmegy atyjához. A követek onnan visszatértek a császárhoz, hírül adván neki, miket végeztek.

55. Utánuk Lothár is megérkezett oda, a hol atyja, a császár tartózkodott. Ő sátrában ült, mely egy nagy térség közepén egy kimagasló helyen volt kifeszítve, a hol az egész hadsereg láthatta őt; hűségben maradt fiai mellette álltak. Majd Lothár is megérkezvén, atyja lábaihoz borúlt, utána pedig apósa is, a félénk Hug. Azután Matfried és a többiek is mindnyájan, a kik ama gáztett kezdeményezői voltak, miután a földről felkeltek, megvallották, hogy súlyosan vétkeztek. Erre Lothár hűséget esküdött atyjának, hogy engedelmeskedni fog minden parancsának, hogy Itáliába megy, ott

is marad, s csak atyja parancsára jön ki onnan. Aztán a többiek is esküt tettek. És a kegyes császár bocsánatot ígért nekik, ha esküjüket megtartják. Majd haza küldötte őket, hogy vegyék birtokukba atyai örökségüket, s mindazt, a mit birtak, kivéve mégis azt, a mit az ő kezéből nyertek. Szétoszlottak akkor, és Lothár Itáliába ment az ő gonosz társaival; Matfried pedig, ki mindazoknak a bajoknak fő szerzője volt, nemsokára meghalt, és többen mások is. A kik pedig megmaradtak, azokat megszálla a láz.¹⁰⁵

56. A császár pedig tovább ment onnan, s megérkezett Theodo székhelyére, a hol az egész telet töltötte. Az Úr **835** születésének ünnepe után — a következő évben — nagy népgyűlést tartott, a hol megjelent Ebo is, ez az alacsony származású paraszt, a kit a püspökök ez alkalommal nem mertek jogerősen elmozdítani, mert attól féltek, hogy így őket is elárulná. Ezért is azt tanácsolták neki, jelentse ki, hogy a papi hivatalt ő semmiképen nem viselheti. Ezt meg is tette, s így egészen épségben elbocsátatott. Ezt a dolgot azonban mindenesetre helyesbíteni kell, mert sokkal jobb a szent atyák igazságos ítéletét alkalmazni vele szemben, mint a vallásosság ürügye alatt hamis kegyességet mutogatni.

57. Ugyanez évben a császár elment Lugdunumba,¹⁰⁶ a hol találkozott vele fia Pippin és Lajos — a ki még mindig utánzója a föntemplített fiúknak — a kik a fiatalabbak voltak.¹⁰⁷ Itt tartózkodott a császár fiaival együtt, mindaddig, a míg a Lothárhoz Itáliába küldött követek visszatértek hozzá. A császár onnan visszatért székhelyére, Aachenbe; Pippin Aquitániába, hasonló nevű fia pedig Austriába.

58. Ugyanez évben útközben meghalt Berengar, ez a hűséges és bölcs herceg, a kit a császár fiaival együtt hosszú ideig gyászolt. Ez az év pedig huszonkettedik éve Lajos úrnak, a legkegyesebb császár uralkodásának, a kit sokáig őrizzen és tartson meg ebben az életben és a kit e muló élet után vezessen el minden szentjeinek társaságába az, a ki áldott mindörökkön örökké. Ámen.

A bécsi császári könyvtár codexében a következő folytatás található:

Uralkodásának 23. évében a császár tárgyalást tartott az **836** ő híveivel a theodói császári birtokon, május havában. Oda érkeztek meg Lothár köveitei Italiából, Wala apát,^{107/a} a hűtelen Richard és a hűséges Eberhard¹⁰⁸ több másokkal együtt, hírül adván, hogy ő szívesen eljön atyjához, ha békekészen megteheti. Erre néhány püspök és más előkelők esküvel fogadtak neki hűséget,¹⁰⁹ ha ugyan betegsége ebben meg nem akadályozza. Ezután a császár egyetemes gyűlést hirdetett Wormatia városába, s megparancsolta, hogy Lothár szeptember közepére ott megjelenjék. És mikor a kitűzött napon a császár nagy kíséretével Wormatiába megérkezett és fiai Pippin meg Lajos is hadseregükkel együtt, megint követek érkeztek oda Lothártól azzal a hírrel, hogy Lothár közben kétszer is súlyos lázba esett és egyáltalában nem jöhet. Ugyanez évben meghalt főntemlített Wala és még többen a hűtlenek közül. Ugyanez évben történt, hogy Hetti, a boldog¹¹⁰ Trieri érsek, isteni parancs sugallatára szent Castor testét elvitette régi nyugvóhelyéről, Caradonából,¹¹¹ abba a helységbe, melynek neve Confluentes,¹¹² a hol a Mosella a Rhenusba ömlik, abba a monostorba, melyet maga főntemlített érsek építtetett, a mint álmában megparancsolta neki szent Márton, a ki Triernek harmadik érseke volt. És szent Márton napján megérkezett a szent teste Confluentesbe nagy tisztelettel; és a következő napon — épen vasárnap volt — főntemlített püspök fölszentelte azt a templomot szent Castor és valamennyi szent hitvalló tiszteletére. A fölszentelés után pedig felvette a szent testét és nagy tisztelettel elhelyezte a templomban, a mint méltó is volt. A fölszentelés után való 8-ik napon, vagyis november 18-án a császár odaérkezett feleségével és gyermekeivel együtt és szent mise hallgatása után följánlotta aranyban és ezüstben való nagy ajándékait és ott maradt két napon és két éjen át. Viszont a főntemlített érsek sokféle ajándékban részesítette őt, valamint feleségét, gyermekeit és egész háza

népét is. A császár visszatért székhelyére, Aachenbe és ott töltötte az egész telet.

837 A 24. évben pedig kihirdette a császár, hogy Rómába akar menni nagy hadsereggel, Pippin és Lajos fiaival együtt és a danaok ellen több helyen őrállomásokat létesített. Azok a danaok pedig hajókon eljöttek az egyik állomáshoz, a hol nagyon sok keresztényt megöltek; elesett akkor Hemming, a ki maga is dán származású volt, ez a jó keresztény herceg és egy másik herceg: Eckehard és a császárnak több előkelő embere.¹¹³ Sokat el is fogtak, a kiket azonban később kivágtak. A császár ennek hallatára elhalasztotta hirdetett útját és Gundulf földjénél¹¹⁴ visszafordulván seregével együtt Noviomagus kastélyba ment, mely a Waal folyó mellett fekszik.

(A királyok származása és cselekedetei véget érnek.)

JEGYZETEK.

¹ Ezzel az évvel kezdi t. i. a krónikát Theganus, mint a melyik évben Lajos császárrá lett. E tétel további folytatása tulajdonképen a 6. fejezetben van.

² Ez a genealogiai sorrend nagyban egyezik a Mon. G. H. SS. II. 308. skk. lapjain található genealogiával.

³ Nagy Károly.

⁴ Eredetiben: Suavorum.

⁵ Imma férje nem ismeretes.

⁶ Született 778-ban.

⁷ Máté 23. 35.

⁸ Chrodegang, metzi püspök.

⁹ 810. jul. 8.

¹⁰ 811. decz. 4.

¹¹ Eredetiben: locopositis = vicariis = vicecomitibus.

¹² 813. szept. 11-én.

¹³ T. i. Nagy Károlynak nem törvényes házasságból született fiaival. L. alább.

¹⁴ Wattenbach az *iniusta munera*-t *igaztalan (megvesztegetésre szolgáló) ajándékokkal* fordítja, a *munus* szónak a Vulgataban gyakran előforduló jelentése alapján. Az értelem azonban mind a két esetben egy.

¹⁵ Kölni érsek.

¹⁶ 814. jan. 28.

¹⁷ Lukács, 23, 46. és Zsoltárok. 31. 6.

¹⁸ Az *indictio*-számítást lásd Horváth Árpád: A diplomatikai korszak alapvonalai. Budapest. 1884. 76 skk.

¹⁹ Nagy Károly 813 kora tavaszán követekül küldte Konstantinápolyba Amalhar trieri püspököt és Pétert, Nonantula (Modena) apátját, hogy Mihály császárral a béke ügyében tárgyaljanak. Mikor azonban megérkeztek, már Leo császár ült a trónon. Ez aztán fentiekkel követekül küldte Károlyhoz Christophorus protospathariust és Gregorius daikononust; a császárt azonban már nem találták életben. V. ö. Einhard: Annales, A. 813. M. G. H. Sript. T. I. p. 200.

²⁰ Lajos eredeti okmányaiban a H betű keresztvonását maga a császár húzta meg monogrammjában.

²¹ Beneventumban egy langobárd herceg uralkodott, ekkor épen II. Grimoald, Arichis fia.

²² A birodalmi évkönyvek szerint 7000 *solidust*.

²³ Nagy Károly Pippin halála után (810) Itália királyságát az ifjú Bernhardnak, Pippin fiának adta. Bernhard ezt a méltóságát Jámbor Lajos alatt is megtartotta mindaddig, a míg ellene föl nem lázadt. L. alább.

²⁴ L. 11. jegyz.

²⁵ Paderbornban.

²⁶ T. i. dánok.

²⁷ Szlávok alatt itt a *sorabok* értendők, azok a szláv törzsek t. i. a melyek a Saale és Elbe között dél felé egészen Csehországig és a Fenyőerdőig terjedőleg laktak. Az Elbe jobb partján Lausitzban és máshol lakó sorabok a németek előtt e korban teljesen ismeretlenek voltak, csak jóval később terjeszkedett ki ezekre a vidékekre a német uralom és colonisatio.

²⁸ IV. István, a kit tévesen V.-nek is neveznek.

²⁹ Zsoltárok könyve. 118. 26. 27.

³⁰ Az úgynevezett *acclamatio*-t; ez volt a neve Rómában azon hízeltő szerencsekívánatoknak és határozatoknak, melyeket a senatus a császárok részére hozott.

³¹ Simson B. szerint okt. 5.-én.

³² 817. jan. 24.-én.

³³ Ezt a hármast osztást Origens csinálta és az egyház állandóan megtartotta.

³⁴ *Ad mensuram*: t. i. a szerint, a milyen mulatságos dolgot hallottak, vagy láttak.

³⁵ T. i. minden alkalommal gondoskodott a betegek és gyámoltalankok fölveteléről és ellátásáról.

³⁶ Királyok I. könyve. 13. 33.

³⁷ *Canones apostolorum* c. 39.

³⁸ E könyv a lelki pásztor gondjairól szól.

³⁹ Malfatti (Bernardo *red' Italia*, Firenze, 1876) e vád helyességét kétségbevonja.

⁴⁰ Châlon-sur-Saône.

⁴¹ Hardrad gróf és a keleti frankok összeesküvése 786-ban történt.

⁴² 818. ápr. 17.

⁴³ Drogo és Hug Nagy Károly fiai Regina, Theodorich pedig Adallinde nevű ágyasától.

⁴⁴ Drogo Metz püspöke, Hug St. Quentin és St. Bertin apátja lett.

⁴⁵ Bretagne, a bretonok földje. E hadjáratról részletesen tudósít Ermoldus Nigellus, lib. III. (M. G. H. SS. T. II. 499. skk.).

⁴⁶ 818. okt. 30.-án, Angersben.

⁴⁷ Einhardnál Liudevít, alsó Panonnia hercege; a hadjárat különben több évig tartott. L. Einhardi *Annales*. A. 820. (M. G. H. SS. T. I. 206. skk.).

⁴⁸ Az eredeti szöveg e helyen fölötte pongyola. Hogy a gyávaság Hugot és nem Etich-et illeti csak az '55. fej. alapján állítható. Etich vagy Etico elsassi herceg volt, szent Odilia atyja. Hugo tours-i gróf.

⁴⁹ Attigny.

⁵⁰ Szent-Vedastus kolostor apátja. St. Vedastus = St. Waast, Arrasban.

⁵¹ Redica = ducatus Curiensis, a churi hercegség.

⁵² 824. április vagy május havában.

⁵³ Mainzban történt a szent Alban templomban; ez alkalommal Heriold fiát is megkeresztelték nagyszámú kíséretével együtt. Heriold vagy Harald Dánia királya volt, a kit korábban elűztek, de most ellenségeivel kibékült és az uralmat velük megosztotta. Harald Mainzból hajón Dániába ment, magával vitte a később oly híressé lett Ansgar püspököt, a ki a pogány észak megtérítésén teljes erejéből fáradozott. „Frisiának nagy részén“ valószínűleg Rustringen grófságot kell értenünk, a melyről Einhard beszéli, hogy Lajos Haraldnak adta, hogy ha ismét elűzik, tegyen hova fordulnia.

⁵⁴ Commercy a Maas mellett.

⁵⁵ Compiegne.

⁵⁶ St. Denis apátja.

⁵⁷ Amiens-i püspök.

⁵⁸ Hug, tours-i gróf, Lothár apósa.

⁵⁹ Orléansi gróf.

⁶⁰ Bernhard herceg szent Vilmos toulouse-i grófnak, és a sara-cének ellen küzdő híres hadvezérnek fia volt; később Anianeban szerzetessé lett (806). Bernhard Septimania hercege volt, s Barcelonában székelt.

⁶¹ Nimwegen.

⁶² Theodo = Thionville = Diedenhofen.

⁶³ Mainz.

⁶⁴ T. i. Bawariaba; találkozásuk Augsburgban történt a Lech mellett.

⁶⁵ Thegan természetesen gúnyolódik; épen ellenkezője áll.

⁶⁶ Limoges.

⁶⁷ Doué, Saumur mellett.

⁶⁸ Strassburg és Basel.

⁶⁹ Az előtt „Vörös mező“-nek hívták.

⁷⁰ IV. Gergely, pápa volt 827—844.

⁷¹ Közöttük voltak nevezetesen: Lajos öccse Drogo, Modoin autun-i püspök, Wilerich bremen-i püspök és Adalrich sens-i püspök.

⁷² Erről a nevezetes eseményről pontosabb értesítést találunk a st. bertini-i kolostor évkönyveiben (833. évhez) és Anonymusnak Jámbor Lajos életrajzában (833. évhez, 48. fej.).

- ⁷³ Tortona.
- ⁷⁴ Jeremiás siralmai, 5. 8.
- ⁷⁵ Máté, 10. 24.
- ⁷⁶ Pál levele a rómaiakhoz, 13. 1.
- ⁷⁷ Péter 1. levele, 2. 17. 18.
- ⁷⁸ Máté, 4. 9.
- ⁷⁹ Ézsaiás, 37. 36.
- ⁸⁰ Apostolok cselekedetei, 12. 23.
- ⁸¹ Jézus Sirach, 33. 25.
- ⁸² Zakariás próf. 13. 3.
- ⁸³ Lásd a 37. fejezetet.
- ⁸⁴ Aeneis VI., 617—621. (Barna Ignác fordítása).
- ⁸⁵ Mint Simson megjegyzi e szavakban is az Aeneis idézett helyét követő sorok csendülnek meg. (625—627. sor).
- ⁸⁶ Mantua, Vergilius szülővárosa, a Mincius (ma Mincio) mellett feküdt.
- ⁸⁷ Nieder-Altach apátja és főkaplán.
- ⁸⁸ Weissemburgi apát.
- ⁸⁹ Lahngau grófja.
- ⁹⁰ Mainzi püspök.
- ⁹¹ Főajtónálló.
- ⁹² Lukács. 6. 37.
- ⁹³ Zsidókhöz írt levél, 12. 6.
- ⁹⁴ Mert úgy is tudja mindenki.
- ⁹⁵ T. i. megkínoztatta őket, mint a martyrokat.
- ⁹⁶ Vergilius. Eclog. I. 63. (Jámbor Pál (Hiador) fordítása).
- ⁹⁷ A Saône folyó; Cavillonum = Châlon sur Saône.
- ⁹⁸ Zsolt. 18. 27.
- ⁹⁹ Prümi apát.
- ¹⁰⁰ Mózes II. könyve. 20. : 12. ; 21. : 17.
- ¹⁰¹ Mózes V. könyve. 21. 18—21.
- ¹⁰² Paderborni püspök.
- ¹⁰³ Ugyanaz. a kiről a 47. fejezetben is említés történik, jóllehet Pertz e helyen a legjobb kéziratok után „Gerhardus“-t vett föl a szövegbe.
- ¹⁰⁴ Gothia hercege, Bernhard utóda.
- ¹⁰⁵ Ez csak 836. őszén történt. L. Simson II. 166.
- ¹⁰⁶ Tulajdonképen a Rhône mellett fekvő Stremiacumba (Cremieu), a hol junius havában birodalmi gyűlést tartott.
- ¹⁰⁷ Ez az értelem Simson fejtegetése alapján való (Forsch. X. 333.), a ki ebben az állításban a 3. fejezetre talál vonatkozást.
- ^{107/a} Wala, Corbie apátja, Adalhard testvére, atyjuk Bernhard volt, Martell Károly fia.
- ¹⁰⁸ Friauli örgróf.

¹⁰⁹ E helyen bizonyára kimaradt ez: „és megfogadta, hogy eljön.“

¹¹⁰ Beatus, néha élökre is vonatkozik. Hetti csak 847. Máj. 27-én halt meg.

¹¹¹ Karden, a Mosel mellett.

¹¹² Koblenz.

¹¹³ Hemming, Halfdan fia, Harald testvére, hűbéres volt Walcheren szigetén, Seeland partja mellett. Walcheren akkoriban el volt pusztítva és a Nimwegen mellett fekvő Dorestadt a dánok hatalmában volt. Ekkehard gróf volt ugyanitt.

Gondreville, Meurthe departementben.

(A jegyzetek nagyjából Pertz (M. G. H. Ss. II. 590—604 l.); v. Jasmund (Die Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit. IX. Jahr. 4. Bd.), Wattenbach (U. a. 2. kiadás) és Simson (Forsch. X.) szerint valók).

(A fordítás Pertz szövege alapján készült. M. G. H. Ss. II. 590—604.)

